

Macar Tarihinde Kumanlar

Gökhan Dilbaş¹

Öz

Moğolların Avrupa yönüne doğru ilerlemeleri sonucunda onlara boyun eğmek istemeyen Kumanların bazı boyları, Moğolların önlereinden çekilerek XIII. yüzyılda kitleler halinde Macar Krallığı topraklarına gelir. Karpatlar Havzası'nı nihai yurtları olarak kabul eden bu Kumanlar, zaman içinde Macar kültürüne ve toplum yapısına uyum sağlayarak Macar tarihi içindeki yerlerini alırlar. Kumanlar; Macar Krallığı'nda askeri faaliyetleri ile öne çıkarken aynı zamanda Orta Çağ Macar tarihinin şekillenmesinde de önemli rol oynarlar. Avrupa halklarının yüzyıllar boyunca çekindiği göçebe bozkır halklarının en cengâverlerinden birisi olan Kumanların Macar Ovası'na gelip yerleşmesi, kısa zamanda Macar krallarının en güvendiği askerleri ve varlıklarından destek aldığı tebaaları haline gelmeleri Macar tarihinde yeni bir dönemi başlatacaktır. Kuman-Macar ilişkilerinin başlangıcından Kumanların Macar toplumuna özümlenme sürecine kadar ele alındığı bu çalışma, Orta Çağ Macar tarihinin bir dönemine ışık tutarken Kumanların Doğu Avrupa tarihindeki yerlerinin değerlendirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kumanlar, Macar Krallığı, Kötöny, IV. Béla, IV. (Kuman) László.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 09.09.2021 – Kabul Tarihi: 08.11.2021

Dilbaş, G. (2021). "Macar Tarihinde Kumanlar".
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 138-173

The Cumans in Hungarian History

Abstract

Certain tribes of the Cumans not willing to yield to the Mongols moving forward towards Europe for the invasion have migrated to the territory of the Kingdom of Hungary in large groups of people in the 13th Century, refraining from confronting the invading Mongols. Embracing the Carpathian Mountains as their final homeland, these Cumans have aligned themselves well with Hungarian culture and community structure as time went by, thereby taking their place in Hungarian history. Standing out in the Kingdom of Hungary thanks to their military actions, the Cumans have, at the same time, played a significant role in the shaping of Medieval Hungarian history. The settlement of Cumans, being one of the bravest nomadic steppe-land peoples, who frightened the people of Europe for centuries, in the Hungarian Plain, and they are quickly becoming the most reliable soldiers in the eyes of the Hungarian kings, who also considered them to be a foothold for themselves, have given a start to a new era in Hungarian history. Attempting to discuss the Cumans-Hungarian relations from the beginning up to their assimilation into the Hungarian community, this study sheds some light on a particular era of Medieval Hungarian history while, on the other hand, contributing to subsequent assessments of the place of the Cumans in Eastern Europe history.

Key Words: The Cumans, Kingdom of Hungary, Kötöny, IV. Béla, IV. (Cuman) László.

1. Giriş

Aslında iki ayrı halk olan Kumanlar ve Kıpçaklar, XI. yüzyılda birleşerek tek bir halk haline gelirler, XII. yüzyılın sonundan itibaren doğuda Çin sınırından batıda Macar Krallığı'na kadar tüm Avrasya coğrafyasına hâkim olurlar, temasta buldukları devletlerin ve halkların tarihlerinin bir döneminde önemli roller üstlenirler. Bu suretle Kumanlar, Orta Çağ Macar tarihinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Macaristan coğrafyasına kitleler halinde XIII. yüzyılda gelirler, XV. yüzyılın sonuna kadar özümlenme sürecinden geçerek Macar tarihinin bir ögesi haline gelirler.

Alman tarihçisi Joseph Marquart (1864-1930), Fransız şarkiyatçı Paul Pelliot (1878-1945), Rus şarkiyatçı Vasiliy Vladirimoviç Barthold (1869-1930), Çek sinologu Gustav Haloun (1898-1951), D. A. Rasovskiy, G. Grimajlo vb. bilim insanları Kuman-Kıpçakların Hint-Avrupalı bir kavim olduğu iddiasında bulunmuş olsalar da bu iddialar yapılan araştırmalarla geçerliliğini kaybetmiştir. Kuman-Kıpçakların asıl menşesine Orta Çağ Müslüman yazarları açıklık getirir. Zira İlhanlı devlet adamı ve tarihçi Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin (1247/1248/1250-1318) *Câmiu't Tevârih*, coğrafyacı İbn Hurdâzbih'in (?-912/913) *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, coğrafyacı İdrîsî'nin (1100-1165) *Nüzhetu'l-müştak fi'htirâki'l-afak* ve coğrafyacı İbnü'l-Fakîh'in (869/942?-845/930?) *Kitâbü'l-Büldân* adlı eserlerinde Kuman-Kıpçakların adı geçer ve bunların bir Türk boyu olduğu açık şekilde vurgulanır (Korkmaz, 2019, s. 21-22).

Kıpçakların ana yurdu, IX-X. yüzyıllarda güneybatı Sibirya, Tobol ve İşim ırmakları civarıdır. XI. yüzyılda İç Asya'daki kavim hareketleri sonucunda Kıpçakların güneye

doğru hareketlendiği görülür. Tarih yazarı Gardizi (?-1061), Kıpçakların İrtiş nehri boylarında yaşayan *Kimek (Kemek)* halkına VIII. yüzyılda katıldığını yazarken; İbn Hurdâzbih, Kıpçakların Kimeklerden ayrı bir halk olduğunu, 982'de yazılmış ve yazarı bilinmeyen Farsça ilk coğrafya kitabı olan *Hudûdü'l-Âlem* ise Kıpçakların güneydeki Peçeneklerle sınırdaş şekilde yaşadığını belirtir ve onları Kimeklerden ayrı tutar. Coğrafyacı İstahrî (?-951/952'den sonra), X. yüzyılda bu sahada gelişen olaylar hakkında bilgi verirken Arap tarihçisi Ali İbnü'l Esîr (1160-1233), 1012-1013 yıllarında Türk halklarının Çin'den Türkistan'a çekilişinden bahseder. Ancak bu halkların İranlı al-Marvazi'nin (1056/1057-1124/1125) *Tabâ'i al-hayawân* adlı eserinde andığı *Qûn* halkı ile ilişkilendirilmesi üzerine soru işaretleri mevcuttur (Kurat, 1992, s. 72; Pálóczi, 1996, s. 20; Vászary, 2007, s. 236). Ermeni tarih yazarı Urfalı Mateos'un da (1070-1137 sonrası) vekayı-nâmesinde aynı şekilde *Xarteşk* adlı bir halktan söz etmesi dikkat çekicidir (Kovács, 2005a, s. 40; Vászary, 2015, s. 18). Al-Marvazi'nin eserine dayanarak Kıpçakların ve Kumanların erken tarihte ayrı birer halk oldukları ihtimali ağır basmaktadır ve bu çıkarım mantıklı görünmektedir (Pálóczi, 1996, s. 20; Kononov, 2000, s. 518; Kovács, 2005a, s. 40-41; Szmukó, 2016, s. 176; Vászary, 2017, s. 6).

Kumanlar ise büyük ihtimalle Çin topraklarında bulunan *Huang-ho* (Sarı Nehir) boylarında yaşıyorlardı. Kitay Devleti, X. yüzyılın sonlarında Kumanların sınırlarına doğru yayılmaya başlayınca Kumanlar da batıya doğru çekilirler, Sarı Uygurları içlerine alarak eritirler ve XI. yüzyılın ortalarından itibaren Çungarya *Kapısı* üzerinden Oğuzların (Uz) ve Karlukların sahasına girerek Kıpçaklar ile birleşirler. Oğuzların ve Peçeneklerin Balkanlara doğru itilmesinden sonra Türk kökenli bu iki halk – Kumanlar ve Kıpçaklar – birbiri içine karışarak XII. yüzyılın sonuna kadar artık tek bir halk haline gelirler. Keza XI. yüzyıldan itibaren farklı kaynaklar Karadeniz'in kuzeyinde ortaya çıkan bu göçebe boy birliğini değişik adlarla anmaya başlarlar. Bu suretle, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Volga (İtil) nehrinin batı kısmında artık yeni bir arkeolojik kültürün ortaya çıktığı gözden kaçırılmamalıdır (Rásonyi, 1939, s. 464; Czeplédy, 1985, s. 222; Pálóczi, 1989, s. 42; Lyublyanovics, 2015, s. 12; Vászary, 2017, s. 6).

Marquart'ın da "*XII. yüzyılın sonundan itibaren Kıpçak, Polovec ve Kuman adlarını birbirlerinden ayırt etmek imkânsızdır*" şeklinde belirttiği üzere XI-XII. yüzyıldan sonra Kuman-Kıpçak boy birliği içinde yer alan ayrı halk öğelerini tanımlamak için kullanılan adlandırmalar (Kıpçak, Kuman, Polovec vb.) artık birbirinin yerine kullanılmaya başlanır (Kurat, 1992, s. 72; Vászary, 2007, s. 236; Çoban, 2014, s. 6; Vászary, 2015, s. 20). Bu adların ve dolayısıyla halkların birbiri içine karıştığını XIII. yüzyılda misyoner ve Papa'nın elçisi Rubruk Wilhellmus (1215-1220 arası-1270 civarı) 1255 yılında "*Kıpçak adı verilen Kumanlar bu topraklarda sürülerini otlatıyor, ama Almanlar onlara Valanlar, topraklarına da Valania diyor...*" şeklinde belirtirken (Pálóczi, 1996, s. 20; Kovács, 2005a, s. 41; Çoban, 2014, s. 10; Vászary, 2015, s. 20) 1241 yılındaki bir Latin kaynağı da Kumanları "*Comani, quos Theu tonice Valwen appellamus*", yani "*Almanların Valwen olarak adlandırdığı Kumanlar...*" şeklinde tanımlar (Vászary, 2017, s. 6).

XI. yüzyılın başında Kuman-Kıpçak birleşmesi sonucu ortaya çıkan ve batı kaynaklarda genellikle *Kuman*, doğu kaynaklarında ise *Kıpçak* olarak anılan bu boy birliği, XI. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Avrupa steplerine doğru ilerler, XII. yüzyılda tüm Rus, Balkan ve Kafkasya coğrafyasına hâkim olur. 1064 yılında Oğuzların Tuna'nın güneyine çekilmesine sebep olan Kumanlar, bu suretle Doğu Avrupa sahasına da girerler,

1087 yılında Peçeneklerin Bizans'a karşı Kumanlardan yardım istemesi sonucunda bu coğrafyadaki hâkimiyetlerini sağlamlaştırırlar, bölgede kendilerine katılan Peçenek, Berend ve Oğuz kavimleri ile birlikte sınırları içine Alanlar, Bulgarlar, Burtaslar, Karaimler, Hazarlar, Mordvinler, Ruslar, Ermeniler ve Ulahları da dâhil ederek heterojen bir etnik yapıya sahip olurlar (Pálóczi, 1974, s. 249; Kurat, 1992, s. 73-74; Pálóczi, 1996, s. 22; Korkmaz, 2019, s. 20).

2. Macar Krallığı'nın En Tehlikeli Hasımları

Latin dilinde yazılmış Orta Çağ Macar kroniklerinde geçen *Cunus/Cuni* ve *Cumanus/Cumani* kelimelerinin üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira bu kelimeler Kumanlardan başka Peçenekleri, Uzları veya Kabarları² adlandırmak için de kullanılmıştır. Bu suretle XIV. yüzyılda Kálti Márk tarafından yazıldığı düşünülen *Képes Krónika*'da geçen "*pagani Cuni*" ifadesi 1068 yılındaki gelişmelerde aslında Kumanları değil, Macar kralı Salamon (1063-1074) ve prens Géza tarafından Kerlés'te yenilgiye uğratılan Uz ya da Peçenek zümrelerini işaret etmektedir³ (Çoban, 2014, s. 23): "*Kumanlar [?] ülke sınırını geçti ve Meszes Kapısı üzerinden Macaristan'a girdi. Nyírség'i sonuna kadar yağmaladılar. Salamon ve Géza, Macar ordusuyla Doboka şehrinde paganların gelişini beklediler. Çarpışma, Kerlés Dağında gerçekleşti ve Macarların zaferiyle sonuçlandı.*"

Bu bağlamda *Képes Krónika*'nın ilerleyen bölümlerinde gelişmeler sonucunda tahtını kaybeden Salamon'un, Macar kralı I. (Aziz) László'ya (1077-1095) karşı işbirliği yaptığı ve galibiyeti halinde ona Erdel bölgesini vereceğini vaat ettiği Kuman reisi (*ducem Cunorum*) *Kutesk* (Kutelk/Kutesşk) de aslında Kumanların reisi değildir. *Képes Krónika*'da Kumanlar olarak geçen bu zümre, Macarlar karşısında 1085 veya 1087 yılında yine yenilgiye uğrayınca Salamon ile birlikte bu sefer Bizans topraklarına saldırır. Ancak kaynaklarda bu yıllarda Salamon'un müttefiki olarak geçen bu halkın Bizans kaynaklarıyla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda Kumanlar değil, Moldova ve Eflak sahasında yaşayan Peçenekler olduğu görülür. *Képes Krónika*, gelişmeleri şu şekilde tasvir eder (Tatai, 1937, s. 13; Çoban, 2014, s. 23): "*...Salamon, Kuman reisi Kutesk ile Macaristan'a girdi, fakat László onları yendi. Salamon, Kumanlarla Bulgaristan'a ve Bizans'a hücum etti, lakin Bizans İmparatoru onları mağlup etti...*"

Ancak 1091 yılında *Ilunchuck* boyundan bu sefer gerçek Kumanlar, Krul'un oğlu Kapolcs/Kopulcs'un (*quidam de Cunis nomine Copulch, filius Krul*) önderliğinde Erdel'i yağmaladıktan sonra Bihar eyaletine doğru ilerler. *Képes Krónika*, yaşananları Kuman ordusu "*Erdel toprağını mahvederek geçti ve Bihar'a ilerledi*" şeklinde nakleder. Kumanlar, Tokaj'a doğru ilerleyerek Tisa nehrini geçerler, ardından üç kola ayrılan Kuman ordusundan iki kol Tuna-Tisa arasını, üçüncü kol ise Tisa nehri civarını yağmalar. Kumanlar daha sonra Tuna'yı izleyerek güneye doğru inerler ve Bečev'de toplanırlar. Burada "*savaşarak buraya kadar geldik, şimdi av avlayarak geri dönelim*" diyerek geri dönme kararı alırlar (Pálóczi, 1996, s. 19; Çoban, 2014, s. 24; Vardan 2018, s. 46; Korkmaz, 2019, s. 118).

2 **Kabarlar:** Yurt tutuş öncesi Macar boylarına katılan, Türkçe konuşan halk.

3 1068 yılındaki gelişmeler ve Kumanlar hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kossanyi Bela, (1949). XI-XII.nci Asırlarda Uz'lar ve Komanlar'ın Tarihine Dair, (çev. Hamit Koşay), Belleten, 1949, Cilt 8, sayı 29, (II. Kanun), s. 131-136.

Macar tarihçisi György Györffy (1917-2000), 1091 yılında Macar Krallığı'na giren zümrelerin ilk başta yine Peçenekler olduğunu iddia etmişse de daha sonradan bunların Kumanlar olduğuna hükmetmiştir. Zira Bizans prensesi Anna Comnena'nın (1083-1153) *Aleksiad* adlı eserine dayanarak 1091 yılındaki saldırıların Kumanların Peçeneklere büyük darbe vurduğu 29 Nisan 1091 tarihinde gerçekleşen *Lebunium Muharebesi*'nin ardından ülkelerine geri dönmekte olan Kuman birlikleri tarafından gerçekleştirildiği düşüncesi büyük oranda kabul görmektedir. Zira Comnena'nın da eserinde “*sayıları hadsiz hesapsız bütün bir kavim [Peçenekler] (...) o gün içinde tamamen imha olundu*” (Çoban, 2014, s. 26) şeklinde belirttiği üzere söz konusu muharebede ağır bir yenilgiye uğramış olan Peçeneklerin muharebenin ardından Macar topraklarına girmesi ve yağma yapması olasılığı çok da ihtimal dâhilinde değildir. Macaristan'da bu olaylar yaşanırken I. László ülke sınırları dışındadır ve Hırvatistan meselesi ile uğraşmaktadır. Kral, Macaristan'a dönüş yolunda yaşananları duyar ve vakit kaybetmeden Kumanların peşine düşer. László, “*paganlardan ötürü Paganti denilen nehir*”, yani Temes nehrine dökülen Poganis (günümüzde Romanya'daki Pogănişul) deresi yanında gerçekleşen muharebede Kumanları yenilgiye uğratır ve Kuman reisi Kapolcs muharebede hayatını kaybeder. Képes Krónika olayları şu şekilde nakleder (Çoban, 2014, s. 25; <http://www.egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm>): “*Krul'un oğlu Kuman reisi Kapolcs Macaristan'ı yağmalar. Slovenya'dan geri dönen László, Kumanlarla Temes ırmağı kıyısında karşı karşıya gelir ve onları dağıtır.*”

Képes Krónika, “*bundan sonra şanlı kral, Rusların ülkesine saldırdı, zira Kumanlar, Macaristan'a onların öğütleriyle akın etmişlerdi*” (Çoban, 2014, s. 25) şeklinde bir anlatım yaparak Kumanları 1091 yılındaki saldırıya Rusların cesaretlendirdiğini söyler. Başka bir kaynak da yer almayan bu anlatıma karşın yıllıklarda Rusların Kumanları Macarlar üzerine yürümeye teşvik ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu durumun en mantıklı açıklaması kronik yazarının Kiev knezine destek olmak için bir sefer düşüncesi bulunan I. László'nun bu düşüncesine bir arka plan oluşturma gayretinden başka bir şey olamaz (Çoban, 2014, s. 25-26).

Macar Krallığı'na saldıran Kumanların yenilgi haberini *Escembu* adlı bir hizmetkâr gerideki Kumanlara bildirir. Bundan sonra yaşanan gelişmeler *Scriptores Rerum Hungaricarum*'da kayıtlıdır (Kovács, 2012, s. 249): “*Kopulchun yenilgisinin intikamını almaya yemin ettiler. Krala elçiler gönderdiler ve kibirli ve hakaret dolu sözlerle tutsakları serbest bırakmasını emrettiler; kralı ciddiye almadılar ve Hungaria'ya saldıracakları zamanı da belirttiler.*” I. László ise Kuman elçilerini dinleyince “*gülümsemiş ve Kumanların Hungaria'ya gelmek istedikleri gün, dörtlüğe üstlerine gitmişti, çünkü bunlar Hungaria'yı yakıp yıkmakla korkutmuştu*” (Çoban, 2014, s. 30). Ancak Kumanlar Eflak'da yapılmış olması kuvvetli bir ihtimal olan muharebede Macarlar tarafından yine yenilgiye uğratılırlar ve reisleri *Akuş* (*ducem Konorum nomine Akus*) muharebede hayatını kaybeder. 1091 yılında yapılan ilk saldırının Lebunium Muharebesi'nden yurtlarına dönmekte olan Kumanların bağımsız bir akını olduğu, ikinci saldırının ise birinci saldırıda yenilgiye uğrayan Kumanların intikamının alınması amacıyla yapıldığı görülür. Ayrıca ikinci çarpışmanın ilk çarpışmanın gerçekleştiği yerden çok uzak olmaması Macar topraklarına ilk önce Kapolcs'un komutasındaki ordunun girdiğini, yenilgi haberi sonrası ise Akuş'un komutasındaki diğer Kuman ordusunun Macar Krallığı'na ilerlediğini gösterir (Tatai, 1937, s. 13; Rásonyi, 1939, s. 406; Kása, 1989,

s. 63; Kovács, 2012, s. 244-245, 251; Çoban, 2014, s. 24 ve aynı yer 71. dipnot, 28-29; Kovács vd., 2016, s. 18-19; Vardan, 2018, s. 42).

1099 yılında Kiev knezi II. Svyatapolk Izyaslaviç'e (1093-1113) yardım etmek amacıyla yola çıkan kral Kálmán (1095-1116) yönetimindeki Macar ordusu ile Vlagimir knezi Dávid'in (1085-1100) yanında yer alan Kumanlar, Peremişl'de karşı karşıya gelirler ve bu sefer mücadeleyi *"bir şahinin bir kargayı yemesi gibi"* reisleri Bonyak (Benek/Bönek) ve Altunoba – Rus kaynakları Kumanların komutanları olarak Mircod-Monoch ve Bönek isimlerini vermektedir (Çoban, 2014, s. 33) – önderliğinde Kumanlar kazanır. Képes Krónika, alınan yenilgiyi şu sözlerle anlatır: *"Bu öyle büyük bir yenilgiydi ki, Macarlar bu kadarını pek az yaşamışlardır. Macarlar arasında ormanda sığınacak bir yer arayanlar, aklıktan çizmelerinin tabanını bile pişirip yediler. Daha ne söylesem? Oradaki, anlatılamayacak boyutta bir felaketti"* (Çoban, 2014, s. 34). Macarların bu muharebeyi kaybetmelerinin en büyük sebebi, bu zamanda artık göçebe savaş taktiklerini unutmış olmaları ve Orta Çağ Avrupa savaş düzenine göre çarpışmalarıdır. 1099 yılındaki Kuman-Macar mücadelesinden sonra Kumanların Rus prenslikleri, Bulgaristan ve Bizans meseleleri ile ilgilenmeleri sebebiyle yaklaşık yüz yıl kadar bir Kuman-Macar mücadelesi yaşanmaz. Kumanların Macar Krallığı ve Bizans İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri seferlerin amacı, kendi yaşam şekillerine oldukça uygun olan Karpatlar Havzası ve Balkan Yarımadası sahasında hâkimiyet kurmaktır (Rásonyi, 1939, s. 406; Kása, 1989, s. 63; Gökbek, 2002, s. 1297; Kovács, 2005a, s. 42; Çoban, 2014, s. 34; Kovács vd., 2016, s. 22; Vardan, 2018, s. 48).

II. István (1116-1131) zamanında Kuman-Macar ilişkileri yeniden başlar, bu zamanda bir kısım Kuman da Macar topraklarına kabul edilir. Képes Krónika, Kumanların kabulü konusunda şunları söyler: *"...Bunların [Bizans] İmparatorunun katliamından yoldaşlarıyla krala sığınan Tatar adındaki beyleri, zamanını kralın çevresinde geçiriyordu"* (Çoban, 2014, s. 36). İmparator kelimesinden Bizans İmparatoru II. Ioannis (1118-1143), katliam kelimesinden ise 1122 yılında gerçekleşen *Beroia Muharebesi* kastedilmektedir. Bizans kaynakları muharebedeki hasımlarını Peçenekler olarak anarken Macaristan'da tarihçi Gyula Pauler'den (1841-1903) itibaren kroniklerin Peçenek olarak andıkları halkın aslında Kumanlar⁴ olduğu görüşü geniş şekilde kabul görmektedir (B., 2016, s. 149). II. István'ın Kumanları Macar topraklarında ilk yerleşim faaliyeti olan Kiskunság'a yerleştirmesinin arka planında selefleri Péter (1044-1046) ve Salamon gibi iç siyasette o sırada yaşanan sıkıntıları Kumanların desteğini alarak bertaraf etme amacı yatmaktadır (Kása, 1989, s. 63; Çoban, 2014, s. 38; Vardan, 2018, s. 50).

1138 yılında II. (Kör) Béla (1131-1141), Kiev Büyük Knezi II. Jaropolk Vlagyimirovics'e (1132-1139) yardım için askeri birlikler gönderir ve Sula nehrine kadar olan yerleri ele geçirir. Ardından II. Géza (1141-1162) zamanında Macar-Rus ilişkileri yoğunlaşır. Kiev

4 Bizanslı tarihçi Ioannis Kinnamos (XII. yüzyıl) bozkır göçbelerini "İskitler" adıyla anarken başka bir Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates (yaklaşık 1155-1217) ise bunları yine İskitler olarak anar. Ancak eserinde bir yerde "yaşananların bir anısı ve sevincin gösterisi olarak bugüne değin Peçenek bayramı denen bir bayram tertip edilmesini emretti" demekle söz konusu göçbelerin Peçenekler olduğunu işaret eder. Ayrıca bu olayda Képes Krónika'da "Kunos" diye zikredilen Kumanların olayların gelişimi incelendiği zaman Peçenek ordusunda yer alan gerçek Kumanlar oldukları sonucuna varılır (Kossanyi, 1949, s. 131 ve aynı yerde 3. dipnot; Çoban, 2014, s. 37).

Büyük Knezi Izjaszlav Msztyiszlavics (1146-1154), kayınbiraderi⁵ olan Macar kralından Rusların Kumanlar ile birlikte topraklarına yaptığı akınlar yüzünden yardım ister ve Macarlar, 1148-1152 yılları arasında altı kez (1. 1148 ilkbaharı 2. 1149 yılbaşı 3. 1150 sonbaharı 4. 1151 Şubat-Mart ayları 5. 1151 yazı 6. 1152 yılının ilk yarısı) Rus topraklarına girerler. Bu seferler hakkında Macar kronik yazımında sadece kısa bir atıf bulunur: “*Bundan sonra kral Geysa... eskiden de Rutenlerin ve Kumanların yendiği bir ordu gönderdiği kayınbiraderi Minosloy’u [Msztyiszlavics] zarara uğratan prens Lodomerius’tan intikam alsın diye Ruscia’ya doğru bir ordu harekete geçirdi...*” (Kovács, 2012, s. 258). Bu bağlamda bu yıllarda sadece Macar-Rus ilişkilerinin yoğunlaşmadığı aynı zamanda Kumanlar ve Macarlar arasında da doğrudan ilişkilerin kurulduğu görülür (Kovács vd., 2016, s. 23). Zira Kumanlar, *Freisingi Ottó’nun Kroniği*’nde (1143-1146) Macar Krallığı sınırları yanındaki verimli sahalarda oturmaktadır. *Ipatyev Yıllığı*, Kumanların önce 1159 yılında Galiçya tahtının varisi Ivan Rostislaviç’e, 1186 yılında ise Kuman kökenli Asen kardeşlerin II. Bulgar Devleti’ni kurmalarına destek olduklarını söyler (Rasovskiy, 2004, s. 163; Kovács, 2005b, s. 61).

Kumanlar, 1148, 1154 ve 1160 yıllarında Tuna boylarına akınlar yaparlar. Kumanların yaz aylarında Güney Karpatlara doğru hareketlendiği bilinir, buraya kadar geldikten sonra Erdel taraflarına geçmiş olduklarını da düşünmek gerekir. 1200’lü yıllardan sonra yeniden batıya, Macaristan yönüne doğru yayılmak isterler ve Barcsaság yöresini birçok kez yağmalarlar. Nitekim 1211 yılında II. András’ın (1205-1235) bir belgesinden Erdel ve Olt nehrinin yukarı bölgesinin Kuman akınları yüzünden boşaldığını ve buraların meskûn olmayan yerler (*deserta et inhabitata*) şeklinde nitelendirildiğini öğreniyoruz. Zira çağdaş bir kaynak da Barcsaság’ın “*Paganların yakıp yıkmaları yüzünden yağmalanmış, mahvedilmiş, nüfusu kalmamış bir bölge*” olduğunu söyler. Kumanların Macar topraklarına girişlerini bir türlü engelleyemeyen II. András, ülkeye 1211 yılında Alman Töton şövalyelerini çağırır ve şövalyeler Macaristan’a gelerek Barcsaság yöresine yerleşir. Şövalyelerin iki görevi vardır. Birincisi kaynaklarda geçen “*...Kumanlardan ...Krallığı korumak için*” ve “*ardı arkası kesilmeyen akınlardan*” vb. (Rasovskiy, 2004, s. 163) ifadelerden anlaşıldığı üzere Macar Krallığı’nın sınırlarını Kuman akınlardan korumak, ikincisi ise Kumanlar arasında Hristiyanlığı yaymak. Ayrıca şövalyelerin gelmesiyle Kuman akınları sebebiyle nüfusu kalmamış olan bölgenin nüfusunun da artacağı düşünülmüştür (Kása, 1989, s. 63; Rasovskiy, 2004, s. 165; Çoban, 2014, s. 40; Kovács vd., 2016, s. 23-24). Ancak şövalyeler, kendilerine verilen ayrıcalıklarla zaman içinde güçlenirler, 1211-1221 yılları arasında beş kale inşa ederler ve hâkimiyetlerini arttırırlar. András’ın şövalyelere 1222 yılında Aşağı Tuna’ya kadar olan toprakları (*ultra silvas*) bağışlamasıyla şövalyeler hâkimiyet sahalarını güneye doğru genişletirler. András’ın bu bağışı ve şövalyelerin güç kazanmasını görmesine rağmen etkili bir önlem almaması Töton şövalyelerinin Kumanlar ile başarılı şekilde mücadele ettiğini gösterdikten başka bölgede yaşanan Moğol akınları ile de bağlantılıdır. Macar Krallığı ve Kuman ülkesi arasında tampon bir bölge teşkil eden Alman şövalyeleri ile Kumanlar arasında çatışmalar eksik olmaz. Bununla birlikte kurulan ilişkiler sonucunda zaman içinde Kumanların bir kısmı Hristiyan inancını kabul eder ve Macaristan topraklarına yerleşir. Zaten Kumanlar; Szerém, Bosna ve Belgrad piskoposluk bölgeleri

5 II. Géza, Msztyiszlavics’in kızkardeşi Eufrosina (Macarca Fruzsina. 1146-1162) ile 1146 yılında evlenmiştir.

vasıtasıyla bir süredir Hristiyan inancı ile tanışmaktadır. Alman şövalyeleri, Kumanlar ile başarılı şekilde mücadele ediyor olsa da şövalyelerin 1223 yılında kendilerini doğrudan Roma'ya bağlaması ve Papa'nın da şövalyelerin mülklerini kendi mülkü olduğunu ilan etmesi üzerine durumun farklı bir boyut kazandığını anlayan II. András, 1225 yılında şövalyeleri ülkeden uzaklaştırır ve oluşan boşluğu Macar kuvvetleri ile doldurmaya çalışır (Tatai, 1937, s. 15; Pálóczi, 1974, s. 249; Kása, 1989, s. 64; Çoban, 2014, s. 41; Kovács vd., 2016, s. 25).

Bu zamanda Macar Krallığı bir yandan da Galiçya bölgesine doğru yayılma amacını gerçekleştirmek istemektedir. 1205 yılında Macarların Galiçya yönüne doğru yaptığı seferde yaklaşık otuz beş yıl sonra Macar Krallığı topraklarına girecek olan Kuman reisi *Kötöny* (?-1241. Aslında *Köten*. İsmi Macar dilinde *Kötöny* şeklinde muhafaza edilmiştir. Eski Rus kaynaklarında ise *Kotjan* [Котян] şeklinde geçmektedir) ve kardeşi Somogur Macarlara karşı savaşı. Bu, *Kötöny*'ün Macarlarla ilk karşılaşmasıdır. “*O zaman iki Polovec [Kuman] prensi Kotjan Sutoevič ve Somogur piyadelere karşı yürüdü, fakat atları atlarındaiken vuruldu ve sonra onlar da tutsak düştü*” (Kovács, 2012, s. 261; Çoban, 2014, s. 58).

31 Mayıs 1223 tarihinde Kalka Nehri kıyısında Kuman-Rus orduları Moğollardan büyük bir yenilgi alır ve bu yenilgi sonucunda Kumanlar batıya doğru çekilmeye başlar. 1223 yılında yaşanan gelişmeler, tarihçi ve misyoner Henry'nin (1188 öncesi-1259 sonrası) yazdığı *Livonya'da Kroniği*'nde muhafaza edilmiştir. Macar Krallığı'nda bu yıllarda yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı özellikle Alman şövalyelerinin Macar topraklarından ayrılması sonrası yeni, güvenilir bir müttefik arayışına girilir ve doğu sınırlarında Moğollara karşı direnç gösterecek bir Hristiyan Kuman devletinin varlığı, bu gerçekleşmezse en azından askeri güçlerinden yararlanmak için Macar Krallığı topraklarına Kuman zümrelerinin kabul edilmesi düşüncesi ortaya çıkar. Bu şekildeki bir Kuman varlığı veya Macaristan'da ikameti sağlanacak Kuman zümreleri, Macar Krallığı'nı Balkanlardan gelebilecek tehditlere karşı da koruyacaktır. Ayrıca Kumanların Hristiyan inancını benimsedikten sonra yerleşik düzene geçmeleri daha kolaylaşacak, Macar iç siyasetinde zaman zaman yaşanan gerilimlerde ve çatışmalarda Kumanlardan destek alınabilecektir. Zira siyasi arenada güçleri giderek artan yüksek soylulara karşı Kumanların desteğinin aranması IV. Béla (1235-1270) ve V. István (1270-1272) döneminde net şekilde görülecek, IV. (Kuman) László (1272-1290) döneminde ise Macaristan'daki Kumanların gücü zirveye ulaşacaktır. Bundan başka evlilikler vasıtasıyla Doğu Avrupa'da birçok hanedanla ilişki kurmuş olan Kumanlar bu açıdan da Macaristan adına önemli bir kazanç olacaktır (Tatai, 1937, s. 19; Pálóczi, 1989, s. 46; Kása, 1989, s. 65; Pálóczi, 1996, s. 23; Kovács vd., 2016, s. 26; Korkmaz, 2019, s. 120; Zimonyi, “Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe”). Bu amaçla Macar Krallığı, 1200'lü yıllardan başlayarak Kumanlarla silahlı şekilde mücadele etmek yerine ılımlı bir politika takip ederek onları kazanmak, kendi yanında tutmak ister ve bu yeni politikanın temelini inanç değişimi oluşturur (Vásáry, 2017, s. 10).

Gelişmelere Kumanlar açısından baktığımızda Kumanların Moğollardan üst üste yenilgiler aldıklarını, hâkimiyetleri altında yaşayan halkların bir kısmının Rus prensliklerinin hâkimiyetine girdiğini, bir kısmının da batıya çekilerek Macar Krallığı sınırlarına doğru

6 **Livonya:** Baltık Denizi'nin doğusunda yer alan tarihi bölge.

baskı yapmaya başladığını görürüz. Kumanların Moğol ilerlemesini durdurmak yönünde attıkları son adım, 1223 yılında Kalka Nehri kıyılarında başarısızlıkla sonuçlanır, Kumanlar, Rus prensliklerinin yardımından mahrum olur ve Moğollar karşısında yalnız kalır. Kalka Nehri Savaşı, Kumanların sadece güney Rus steplerindeki gücünü zayıflatmaz, aynı zamanda kayınpederi Kötöny'ün cesaretlendirmesi ile savaşa giren Mstyislav Mstyislavics'in (1210-1228) Galiçya'daki durumunu da sarsar. Nitekim İpatyev Yıllığı, 1226 yılındaki gelişmeleri şu şekilde anlatır: “*Mstyislav geliyor ve sizleri yok etmek için kayınpederi Kotyan'a teslim edecek [...] Mstyislav ikiyüzlü Galiçya boyarlarının tavsiyesi üzerine küçük kızını András'ın oğlu ile evlendirdi ve Peremyśl'i ona verdi*” (Kovács, 2012, s. 262). Dolayısıyla bu andan sonra Kumanların başvurabilecekleri son merci çeşitli vesilelerle temas halinde oldukları Macar Krallığı'dır. Zaten gelişmelere baktığımız zaman Macar Krallığı'nın da bir süredir Kuman topraklarının batı sınırını kendi mülkü olarak gördüğünü anlamaktayız (Kása, 1989, s. 65; Çoban, 2014, s. 43).

Kuman zümrelerinin Katolik inancını benimsemesi Papalık açısından da son derece avantajlı olacaktır. Zira Katolik inancının doğu yönündeki son temsilcisi olan Macar Krallığı'nın sınırlarının ötesinde Hristiyan bir Kuman varlığı veya Macar Krallığı içinde Hristiyan Kuman zümrelerinin var olması Avrupa'nın sınırlarının korunması açısından son derece önemlidir ve bölgede varlığını güçlü şekilde hissettiren Dominiken tarikatı⁷ içinden Dinyeper, Don ve Volga nehirlerinin geçtiği, doğu sınırı ise Yayık (Ural) nehri olan Cumania bölgesindeki inanç değişimi için biçilmiş kaftandır (Kása, 1989, s. 65). Zaten Dominiken keşişleri bir süredir Macar krallarının da desteğiyle güney Rus steplerinde yaşamlarını sürdüren Kumanlar arasında gezinmekte, Dinyeper ırmağına kadar giderek Hristiyan inancını yaymaya çalışmaktadır (Kovács, 2012, s. 260-261).

Kaynaklardan Dominiken keşişlerinin Cumania'ya üç sefer gittiği anlaşılmaktadır. İlk başta oldukça sert direnişlerle karşılaşan Dominikenlere karşı ilerleyen zaman içinde daha ılımlı davranışlar sergilenmeye başlanır. Dominikenlerin Kuman ülkesine ilk yolculuğu 1220'li yıllarda – 1223 veya 1224 – başlar. 1259 yılında yazılan *Commentariolum de provinciáe Hungáriáe originibus* adlı eser Dominikenlerin bu yolculuğunu anlatır. Buna göre Kumanlar, Dominiken keşişlerini ülkelerinden uzaklaştırırlar, hatta keşiş Paulus Hungarus (Magyar Pál. 1180 civarı-1241), büyük ihtimale hayatını burada kaybeder ve bu suretle ilk yolculuk başarısızlıkla sonuçlanır. Çağdaş bir kaynak olan *Annales Ordinis Praedicatorum* da söz konusu yolculuk ile ilgili şu bilgiyi verir (Kása, 1989, s. 66; Çoban, 2014, s. 44; Vásáry, 2017, s. 10): “*Barbarlar onlara [Dominikenlere] karşı inanılmaz şekilde acımasızdır, onları ülkelerinde barındırmadılar, Dominikenler yola çıktıkları yere geri döndüler.*”

1225 yılında Dominikenlerin Cumania'ya doğru ikinci yolculuğu başlar. “*Ruhları kurtarmak için Kutsal Ruh'un yol göstericiliğini istiyor ve tutkudan yanıyorlardı*”. Bu seyahatte Dominiken keşişlerinin amacı, Kumanların yönetim merkezine ulaşmaktır. İkinci seyahatten bahseden kaynaklar *Borc* (kaynaklarda Bars, Barc, Bors şeklinde de geçer) adlı bir Kuman yöneticisinin adını anar. Papa IX. Gergely (1227-1241), bir mektubunda ondan “*Kumanların toprağından Borc isimli bir prens*” diye bahseder ve onu, çağdaş kaynak *Emonis Chronicon* gibi Kuman yöneticileri arasında dördüncü

7 Aziz Dominik (1170-1221) tarafından temelleri atılan ve Papa III. Honorius'un (1216-1227) 1216 yılında onaylaması ile kurulan Katolik tarikatı.

sıraya koyar (*quartus de maioribus principibus Chunorum, quos Thetonicici Walewin vocant*). Bu dönemde misyonerlerin inanç değişiminde az da olsa yol katettiği görülür. Bunun en büyük sebebi, bu yıllarda Moğol akınları sonucunda Kumanların zor durumda kalması ve Kalka Savaşı sonrası yaşanan bilinmezlik durumudur (Kása, 1989, s. 67; Çoban, 2014, s. 44, 46).

Dominikenlerin üçüncü yolculuğu Kuman reisi Borc'un – Moğollardan duyduğu endişe de kendisini buna teşvik etmiş olabilir (Tatai, 1937, s. 16) – Hristiyan inancını kabulü ile bağlantılıdır. 1227 yılında Borc, önce oğlunu Kuman soylularından ve Dominiken keşişlerinden oluşan bir maiyetle birlikte Estergon Başpiskoposu Róbert'e (1226-1239) Hristiyan inancını kabul edeceğine dair bir haberle gönderir. Borc'un oğlu, Róbert'e önce kendisinin ve maiyetinin Hristiyanlığı kabul edeceğini, ardından babasının dağları aşarak geleceğini ve vaftiz olacağını söyler. Papa'nın mektubunda yazılı olan bilgiler, *Magnum Chronicum Belgicum*'u destekler niteliktedir (Tatai, 1937, s. 16; Pálóczi, 1989, s. 48; Kovács, 2012, s. 268-269 ve aynı yerde 654. dipnot; Korkmaz, 2019, s. 118):

“Başpiskopos Róbert haçı takarak yola çıkmaya hazırlandığı zaman Kuman prensinin oğlu yanına geldi ve şöyle dedi: Beyim, beni, bu on iki arkadaşımınla birlikte vaftiz et, babam ise ardından ormanlar ötesinden hepsi de senin elinden Hristiyan olmak için istek duyan iki bin adamıyla bu yere gelecek. Bundan sonra Başpiskopos, ormanları geçerek çocuğun babasının yanına gitti, burada Tanrı'nın da yardımıyla on beş bin kişi vaftiz edildi.”

Emonis Chronicon'a göre, Kuman yöneticisi Borc, 1226 yılında vaftiz edilmiştir. Bazı kaynaklar ise 1220 yılını işaret etmektedir. Hem 1220 hem de 1226 yılının hatalı olması yüksek bir ihtimaldir, zira vaftiz olayından bahseden bütün kaynaklar 1227 yılında hem fikirdir (Kovács, 2005b, s. 58, 60).

Papa IX. Gergely, 31 Haziran 1227 tarihinde Başpiskopos Róbert'e Kuman topraklarına gitmesi için izin verir. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Dominikenlerin üçüncü yolculuğu başlar. Bu yolculuğa, Pécs Piskoposu Bertalan (1219-1251) ve Erdel Piskoposu Rajnald'ın (1222-1241) katılımının yanı sıra Macar tahtının varisi olan Papa'nın “İsa'ya âşık oğlumuz” ve “*Katolik bir prens ve samimi vecdin evladı*” diye andığı prens Béla'nın da katılıyor olması dikkat çekicidir. Yolculukta gelecekte Macar tahtına oturacak olan veliahtın da yer alması Kumanlara Macar Krallığı hâkimiyetinde bir yaşam sunulduğu, Kumanların Hristiyan inancını kabul etmekle aslında Macar kralının yönetimini de kabul ediyor oldukları mesajı verilmekte; bu suretle Borc'un Kumanları bir Moğol saldırısı karşısında Macar Krallığı'nın koruması altına girmektedir. Nitekim 1228 yılına ait bir belgede II. András “*Moldova'daki Kuman prensinin Hristiyanlığı kabul etmekle Macar kralının hâkimiyetini de tanıdığını düşünmemiz gerekir*” şeklinde yazmaktadır (Tatai, 1937, s. 18). Aynı şekilde 1229 yılına ait bir Papalık belgesi, II. András'ın Kumanların özgür statüsünden ve topraklarının güvenliğinin sağlanmasından söz eden bir belgesine atıfta bulunur (Kovács, 2005b, s. 62 ve aynı yerde 64. dipnot).

Borc'un ve Kumanlarının Hristiyanlığı nerede kabul ettikleri tartışmalıdır. Macar tarihçisi László Makkai (1914-1989), 1227 yılında Başpiskopos Róbert'in Borc'u ve Kumanlarını Erdel'de karşıladığını ve Borc'un bu coğrafyada Hristiyanlığı benimsediğini söylerken tarihçi ve din adamı Ioan Ferent (1886-1933) “*Elçi heyeti Karpatları geçti, Kuman ülkesine vardı, bu şekilde Barc, Hristiyanlığı Erdel'de değil, Karpatlar ötesinde,*

Kuman ülkesinde kabul etti” demektedir. Macar tarihçisi Bálint Hóman (1885-1951) ise Róbert’in Borc’un Kumanlarını Eflak’ta vaftiz ettiğini düşünür (Petrovics, 1988, s. 6 ve aynı yerde 15. dipnot). Bazı araştırmacılar ise Magnum Chronicum Belgicum’un açık şekilde Erdel’i işaret ettiğini söylemektedir (Makkai, 1936, s. 16; Kristó, 1984, s. 1343). Buna karşın 21 Mart 1228 tarihinde Papa’nın prens Béla’ya yazdığı mektuba dayanarak Piskopos ve maiyetinin Moldova’ya geçtiğini söyleyen araştırmacılar da bulunmaktadır (Kovács, 2012, s. 269 ve aynı yerde 658. dipnot). Her ne şekilde olursa olsun üçüncü seferde Kumanlardan büyük bir zümrenin Hristiyan inancını kabul ettiği anlaşılır. *“Estergon Başpiskoposu Róbert, kral András’ın oğlu rex iunior [genç kral], Macaristan prensi Béla’nın da hazır bulunduğu sırada Dominiken keşişlerinin yardımıyla Borc, Hristiyan oldu ve halkından birçok kişi de vaftiz edildi”*. Bu şekilde Macar krallarının unvanları arasına *“Rex Cumania”* (Kuman Ülkesi Kralı) unvanı da katılır ve 1234 yılındaki bir belgede Béla, ilk defa bu unvanı kullanır. Bu durum Béla’nın sadece Macaristan’ın doğusunu değil, aynı zamanda Kuman ülkesini, Eflak ve Boğdan’ı da yönettiğini göstermektedir. Bu suretle bu yıllarda Macaristan ve Kumanlar arasında kuruluşu itibariyle savunma amacına dayanan, siyasi ve idari açıdan bakıldığında ise üniter bir devlet yapısı meydana getiren bir birlik sağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Tatai, 1937, s. 17; Rásonyi, 1939, s. 410; Kása, 1989, s. 67; Kincses-Nagy, 2013, s. 159; Çoban, 2014, s. 45; Vardan, 2018, s. 52-53; Korkmaz, 2019, s. 119).

Papa IX. Gergely, 21 Mart 1228 tarihinde birincisi Macaristan’daki Dominikenlerin başkanına, ikincisi Estergon Başpiskoposu Róbert’e, üçüncüsü ise prens Béla’ya olmak üzere üç mektup yazar. Papa, Dominikenlere yazdığı mektupta Kumanların Hristiyan inancını kabulü sürecinde destek olmalarını isterken Başpiskopos Róbert’e yazdığı mektupta Kumanların Hristiyan inancını kabul etmesi sürecinin devam ettirilmesini ve Béla’ya yazdığı mektupta ise Başpiskopos Róbert’e Kumanların Hristiyanlığı kabul sürecinde ona yardımcı olmasını ister (Petrovics, 1988, s. 4).

İnanç değişikliği ve Macar Krallığı himayesinde bir *“Kuman Devleti”*nin vücuda gelişi sonrası Róbert, II. András’ın da desteğiyle 1229 yılında, Rumenlerin henüz tarih sahnesine çıkmadığı Güney Moldova’da pagan halklarının bulunduğu bölgelerde faaliyet göstermek üzere Milkó Piskoposluğu’nu kurar. Bu girişim, bir yandan bölgedeki inanç değişimini yaygınlaştırmak amacını güderken bir yandan da Macar Krallığı’nın doğu sınırlarını büyütmekte olan Moğol tehlikesine karşı güvence altına almak için yapılır. Bu suretle Milkó Piskoposluğu’nun kuruluşunu, siyasi olarak belli bir aşamaya gelmiş, inanç değişiminin de yaşanmakta olduğu Kuman-Macar ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Piskoposluğun faaliyet alanı esas itibariyle Szörény Banlığı olup, merkezinin Erdel sınırlarından çok uzak olmaması kuvvetli bir ihtimaldir. M. Víg, Piskoposluğun 1228 yılında Papa IX. Gergely’in himayesinde Olt, Tuna ve Seret nehirleri arasında kurulduğunu söylerken J. Bartha, Piskoposluğun 1229 yılında Seret yöresinde Milkov’da kurulduğunu iddia eder. Hristiyanlığı kabulünün ardından Borc’un Béla’yı desteklediği ve 1229 yılındaki Galiçya seferinde onun yanında yer aldığı görülür. Araştırmacıların bir kısmı *Halics-Volhina* Yıllığı’nda bahsedilen *Begovars* (Беговарс) adlı Kuman reisi ile prens Béla’yı destekleyen Borc’un aynı kişi olduğunu belirtir (Tatai, 1937, s. 17; Rásonyi, 1939, s. 410; Kovács, 2005b, s. 57; Çoban, 2014, s. 48).

Dominiken keşişlerinin yolculukları, Kuman zümrelerinin inanç değişimi, Milkó Piskoposluğu'nun kuruluşu vb. gelişmeler Macar Krallığı'nın doğu sınırlarında yer alan Kumanlar ile ilgilendiğini, Macarların politikalarını Kumanlarla silahlı mücadeleden giderek inanç değişimine kaydırıldığını ve Kumanları bu şekilde kendi yanlarına müttefik olarak almak istediğini, Kumanların da özellikle Kalka Nehri Muharebesi sonrası Moğol ilerleyişi karşısında yalnız kalarak Macar Krallığı'nın desteğini aradıklarını göstermektedir. Nitekim IV. Béla'nın 1234 yılında Kuman ülkesini artık "*terra sua et Cumaniae*" (Macaristan'ın (...) ve Kumanya'nın Kralının ilk oğlu) unvanını kattığı gözden kaçırılmamalıdır. Aynı yıl Macar krallarının unvanları arasına "*Rex Cumania*" unvanının da eklenmesi Macar Krallığı'nın Kumanların yaşadığı sahalarda üzerinde artık fiili olarak hâkimiyet kurduğunu göstermektedir. Bu durum Papa IX. Gergely'in 1234 yılında IV. Béla'ya yazdığı Kuman zümrelerinin arasında yaşayan ve Ortodoks inancına sahip Ulahların Katolik inancını tercih etmeleri için teşvik edilmesi ve Kumanların kiliseler inşa etmeleri yönünde girişimlerde bulunulmasını istediği mektubundan da anlaşılabilir (Tatai, 1937, s. 18; Kása, 1989, s. 63, 68; Kovács, 2005b, s. 55; Dilbaş, 2008, s. 5; Dilbaş, 2014, s. 434; Çoban, 2014, s. 48, 51; Kovács vd., 2016, s. 25-26; Vásáry, 2017, s. 10; Vardan, 2018, s. 52-53; Yalvar, 2018, s. 15).

3. Kumanların Macaristan'a Kabulü

1222 yılına kadar Kuman yöneticilerinden Jurij Končakovič ilk sırada, Danyil Kobjakovič ise ikinci sırada gelir ki bu kişiler Kalka'da hayatını kaybeden birçok Kuman ileri geleninden sadece ikisidir (Miskolczy, 1918, s. 48). 1223 yılında ise yönetim basamağının en üst sırasında Bastiji görürüz. Kaynaklarda bu yıllardan sonra 1241 yılındaki ölümüne kadar Macar tarihinde de önemli bir yere sahip olan Kötöny Sutoevič'in de adı geçmeye başlar. Moğollardan alınan yenilgiyi takiben Kötöny, Kuman hiyerarşisinde ikinci veya üçüncü sıradadır (Kovács, 2005b, s. 59-60; Vardan, 2018, s. 51; Uzelac, 2019, s. 269).

Kalka Nehri Muharebesi'nden sonra yaklaşık on üç yıl boyunca hareketsiz kalan Moğollar, 1236 yılı civarında yeniden harekete geçerler ve Doğu Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlarlar. Zira bu zamanda Ögeday (1229-1241), Moğolların yeni kağanı seçilir ve 1235 yılındaki kurultayda Kıpçak bozkırının ele geçirilmesi sonrası Doğu Avrupa sahasındaki Volga Bulgarları, Alanlar, Rus prenslikleri; bundan başka Macarlar ve Başkurtlar üzerine de yürünmesi kararlaştırılır. Ancak Moğolların ilk işi bu zamanda kendileri adına tehlike arz etmekte olan Kitaylar ile uğraşmak olur. Bu durumda Moğollar 1227-1235 yılları arasında Doğu Avrupa'ya bir kuvvet gönderemezler. Moğol ordusu, 1236 yılında Kama Bulgarlarını yener, 1237 yılında Rusya'ya doğru ilerler; Moskova, Vladimir, Suzdal, Rostov ve Yaroslav şehirlerini yakıp yıkar, 1240 yılında Kiev'i ele geçirir. Ardından Batu Han (1240-1255) komutasındaki ordu, Karpat Dağları'na doğru yol alırken Orda komutasındaki bir başka Moğol ordusu ise 18 Mart 1241 tarihinde Şmielnik'te bir Leh ordusunu, ardından 9 Nisan 1241'de Eahlstadt'ta Leh, Alman ve Cermen şövalyelerinden oluşan bir orduyu daha mağlup eder ve Macar Krallığı'na doğru ilerlemeye başlar (Pálóczi, 1989, s. 47; Dilbaş, 2014, s. 432). Kumanlar, Doğu Avrupa'yı yakıp yıkan ve yağmalayan Moğolların önünden batıya çekilir, hareket sahası genişleyen Moğollar ileri hareketlerine devam ederler, 1239 yılında

Tın-Donyeç Savaşı sonucunda Kumanların geri çekilişi hız kazanır ve kalabalık Kuman zümreleri Tuna'nın aşağı bölgelerine; Macar Krallığı sınırları yakınına yığılır. Çağdaş Bizans tarihçisi George Akropolites (1220-1282) gelişmeleri “*Deri çantalarının üstünde İsterî* [Tuna] aşan ve beraberlerinde çocuk ve eşleriyle *Haimos'u* [Balkan Dağları] geçen İskit [Kuman] ırkı, onları kovalayan Tatar kılıçlarından kaçanlar idi” (Uzelac, 2019, s. 275) şeklinde nakleder. Akropolites ayrıca Kumanların herşeyi yağmalayarak geçtikleri yerleri “ünlü İskit Çölü”ne çevirdiklerini de yazar. Moğol dalgasının çarpışı o kadar etkilidir ki Kumanların destek verdiği Bulgar hükümdarı II. Ivan Asen de (1218-1241) bu dalgaya karşı koyamaz ve geri çekilen Kumanların ancak “*otlama alanlarına sahip Maritas Nehri'nin yukarı kısmındaki bölgeye, yani biraz daha güneye göçmelerine izin verir*” (Uzelac, 2019, s. 275). Kumanlar, Moldova'daki dağ sıraları arasında bir süre ikamet etmek zorunda kalırlar. Bu sırada reisleri Kötöny, IV. Béla'dan Macar Krallığı topraklarına giriş için elçiler göndererek izin ister ve Katolik inancını benimseyeceklerini söyler⁸. IV. Béla, hem “*bugüne değin kendisiyle eşit mertebede olan bir hükümdarın egemenliğine tabi olmayı istediği için*” hem de bu kadar büyük bir zümreyi “İsa Mesih'e kazandırıp planını gerçekleştirebileceği için” (Çoban, 2014, s. 60) Kumanların Macar Krallığı topraklarına girmesine izin verir, ülke sınırına kadar giderek Kötöny'ü karşılar ve sayıları yaklaşık kırk bin kişi olan Kumanlar, 1239 yılının – bazı kaynaklar 1240 yılını vermektedir (Vardan, 2018, s. 54) – Paskalya gününde Eflak ve Moldova üzerinden gelerek Doğu Karpatlar'da yer alan *Radna Geçidi*nden geçmek suretiyle Macar Krallığı topraklarına girerler.

Kumanlar, saray erkânının hazır bulunduğu, o zamana kadar görülmemiş bir ihtişamın yaşandığı bir karşılama töreni ile Macar Krallığı'na kabul edilir. Kronik yazarı ve Split Başpiskoposu Rogerius (1201-1266) yaşananları *Carmen miserabile* (Acıklı Şarkı) adlı eserinde şöyle anlatır (Pálóczy, 1989, s. 47; Korkmaz, 2019, s. 120):

“Miladin 1242. [metnin bozulmasından dolayı 1239 yerine 1242 yazılmış, kroniğin on dördüncü bölümünde bu durum düzeltilmiştir] yılında Kumanların kralı Kuthen, bahsedilen krala yıllar boyunca savaştığı ve iki sefer yenilgiye uğrattığı Moğolların üçüncü sefer de onu hazırlıksız şekilde yakalayarak⁹ aniden topraklarına girdiğinden – ordusu olmadığından dolayı – lanetlenmiş Moğollardan geri çekilmek zorunda kaldığı ve bu şekilde onların topraklarının büyük kısmını düşmanca bir tavırla yakıp yıktığı, tebaasını ise öldürdüğü şeklindeki bir haberle gösterişli bir elçi heyeti gönderdi. Bu suretle onu kabul ettiği ve özgürlük içinde yaşamasını sağladığı zaman, o takdirde kendisi ve halkı ona itaat edecek ve akrabalarıyla, kardeşleriyle ve dostlarıyla ve her türlü malı mülküyle

8 Bu noktada *Albrici monachi Triumfontium Chronicon*'un Kötöny'ün Kumanlarını Macar Krallığı'nın hasmıymış gibi nitelediğini ve Kumanların inanç değişimini siyasi bir sebebe bağladığını vurgulamak gerekir: “*1239 (...) Sonra [IV. Béla] Kumanların, Tatarlar gibi kendisini korkutmak istediklerinden haberdar oldu, ancak bunların büyük bölümünü savaşta yendi ve adı Cutanus olan krallarından birini ve kraliçelerinden birini esir bile düşürdü. Kumanlardan binlercesi Hristiyanlığı, ancak sadece sinsiliklerinden benimsedi.*” Burada Kötöny'ün de Moğol ilerleyişi karşısında tıpkı diğer Kuman liderleri Beybars ve Bastı Han gibi inanç değişimi yoluyla kendisine bağlı halkı yok olmaktan kurtarmayı amaçladığını düşünmemiz gerekir (Çoban, 2014, s. 61 ve aynı yerde 188. dipnot).

9 Moğolların Kıpçaklara saldırısından Ali İbnü'l Esir de bahseder: “*Kıpçaklar ise Moğollar ile aralarında uzlaşma kararlaştırıldığından dolayı emin ve dağınık bir halde idiler. Hiçbir şeyden haberleri yokken ansızın Tatarların gelip memleketlerine girdiklerini duydular, bunun üzerine Tatarlar, Kıpçaklar'a birbiri ardınca saldırdılar. Verdiklerinin fazlasını onlardan aldılar. Uzaktaki Kıpçaklar bunu duyunca vuruşmaksızın kaçıp, uzaklaştılar. Kıpçaklar'dan kimisi ormanlara, kimisi dağlara, kimisi de Rus diyarına ulaştı*” (Yalvar, 2018, s. 13).

ve şahsi eşyalarıyla birlikte Macaristan'a girecek ve Katolik inancını takip edecektir. Kral, bir yandan bu zamana kadar neredeyse kendisine denk olan bir hükümdarın kendi yönetimi altına girmeye hazır olmasından öte yandan bu kadar insanı Hristiyanlığa kazanarak inanç değişimi planını bu şekilde gerçekleştireceğinden dolayı bu haberi duyduğu zaman çok memnun oldu.

Böylece çok sayıda hediye ile elçileri onurlandırdı, onlara izin verdi ve kral Kuthen'e kendi elçilerini ve Dominiken keşişlerini göndereceğini, onlarla haber göndererek onun kendisini ve halkını kabul edeceğini ve her isteğini yerine getireceğini söyledi.

...Her iki taraftan da birçok elçiler gönderildikten sonra bahsedilen Kuthen halkıyla birlikte Macaristan'a gelmek üzere yola çıktı. Kral ise göz alıcı bir debdebe içinde ülkesinin sınırına gitti ve olağanüstü bir şatafat içinde ve ülkesinin halkının geçmiş zamanlarda ne yapıldığını ne de duyulduğunu hatırlamadığı şekilde ona ve insanlarına ayrıcalıklar bağışladı. Sonunda – sayıları çok olduğundan tek bir yerde rahat şekilde oturamayacaklarından ve tebaa olmayı bilmediklerinden – Macarlar zarar görmesin veya onlar zarara uğramasın diye onları ülkenin orta kesimine götürmesi ve hepsinin – dediklerine göre köleleri hariç aşağı yukarı kırk bin kişi idiler – masraflarını karşılamak amacıyla ileri gelen adamlarından birini onların yanına verdi.”

1239 yılında Macaristan'a gelen Kumanların sayısı Rogerius'un kaydına dayanarak kırk bin olarak telaffuz edilir, ancak bu rakam Orta Çağ'ın koşulları dikkate alınarak değerlendirildiğinde biraz abartılı görünmektedir (Tatai, 1937, s. 18; Pálóczi, 1974, s. 255; Orkun, 1994, s. 345). Zira 1091 yılında Bizans ordusu ile birlikte kırk bin Kuman Peçeneklere karşı savaşır veya Gürcü Krallığı'na kırk bin Kuman yerleşir vb. şekilde görüldüğü üzere Kumanların içinde yer aldığı olaylar için sık sık kırk bin rakamı kullanılır. Başka bir hesaba göre, o yıllarda bir ailenin 4-5 kişiden oluştuğunu düşünürsek buna göre Macaristan'a gelen Kumanların sayısının 180-200.000 civarında olabileceğini düşünmek gerekir ki bu rakam da oldukça yüksektir. Györffy, Kumanların sayısını 60.000 kişi olarak tahmin eder. Kumanların sayısı konusunda daha gerçekçi bir rakam, Thuringia Dükü (Raspe) Henry'nin (1241-1246) 1242 yılında yazdığı bir mektupta bulunmaktadır ki, bu rakam ancak yirmi bin kişidir. Her ne olursa olsun Kuman zümrelerinin sayısı 40-60.000 olmasa da o dönem için yine de oldukça fazla, hatta Avrupa devletlerinin durumunu sarsacak kadar fazladır (Pálóczi, 1974, s. 245; Pálóczi, 1989, s. 47; Gökbel, 2002, s. 1298; Kincses-Nagy, 2013, s. 161; Çoban, 2014, s. 20-21; Vardan, 2018, s. 53; Korkmaz, 2019, s. 120; Uzelac, 2019, s. 276. 282 ve aynı yerde 7. dipnot; Zimonyi, “Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe”). Alberichus Kroniği, 1239 yılındaki olaylardan şu cümlelerle bahseder (Steukr, 1886, s. 78; Kovács vd., 2016, s. 26):

“Tatarlar [Moğollar] hakkında gelen haberler Macaristan kralını o kadar tedirgin etti ki onlara karşı Erdel'i iki kale ile güçlendirdi ve ormanları kesmek suretiyle barikatlar kurdu; sonra Romenlerin onu Tatarlar bahanesiyle tedirgin etmek istediklerini de biliyordu, fakat onların çoğunluğunu esaslı bir yenilgiye uğratmıştı ve Cacani isimli kralını yakalamıştı ve bir kraliçeyi ve aralarından binlercesini de kısa zamanda Hristiyanlığa geçirmişti”.

Bu anlatıya dayanarak şu soruyu sormak gerekir: Metinde geçen *Romen* (Romani) kelimesi acaba *Kuman* (Comani) olabilir mi? Bir başka dikkat çeken nokta da Kuman kralının isminin *Cacani*, yani Kağan olmasıdır. Ayrıca Moldova coğrafyasındaki Kumanlar eski kaynaklarda “*Teucer*”, yani Türkler olarak geçmektedir. Bu coğrafya, XIII. ve XIV. yüzyıllarda *Cumania* veya “*terrae Cumanorum*” olarak adlandırılmaktadır ve bölgede bulunan “*Tele Orman*” sahası da bugüne kadar eski Türkçe adlandırmasını

korumuştur ki bu adlandırmanın günümüz Türkçesindeki karşılığı “*Deli Orman*”dır (Steukr, 1886, s. 77-78). Moğolların 1222-1223 yıllarındaki seferlerinin ardından Volga boyundan Kırım’a, Moldova’ya ve Ros ırmağı civarına hareketlenmeler başladığı, 1237 yılında ise büyük kitlelerin Dinyester’den batıya, Seret ve Aşağı Tuna havzasına doğru hareketlendikleri görülür ki Szörény, Eflak ve Moldova sahasında *Koman* halk isminden neşet eden birçok yer ismi bölgede yaşanan hareketlenmelerin tanığıdır. Moldova’daki Kuman varlığının da XIII. yüzyılda Moğolların ileri hareketi sonucunda arttığı ve Kötöny’nün Kumanlarının da 1239 yılında Moldova üzerinden Macaristan’a girdiği unutulmamalıdır (Pálóczi, 1974, s. 245).

Kaynaklarda “*Hristiyan hükümdarlar arasında Katolik inancının ateşli taraftarı olarak (...) gerçek dinden olmayan yabancı halkları Kilise’nin kucağına çekmeyi sürekli aklından geçiriyordu*” (Çoban, 2014, s. 62) şeklinde bahsedilen IV. Béla’nın Kumanları, Macar topraklarına kabul etmesinin en büyük sebebi Rogerius’un da kralın “*Şayet düşmanları karşısında ola ki savaşa tutuşması gerekirse, bunlara karşı onların [Kumanların] yardımıyla daha büyük bir güçle ve çetinçe savaşabilmeyi*” düşündüğü şeklinde belirttiği üzere yaklaşmakta olan Moğol tehlikesidir (Çoban, 2014, s. 63). Macarlar, Moğollarla gerçekleşmesi artık kesin gözüyle bakılan muharebede Kumanların hafif süvari gücünden yararlanmayı ve Macar ordusunun ağır süvari gücünün hareket zafiyetini bu şekilde kapatmayı düşünmektedir. Bununla birlikte çok sayıdaki Kuman süvarisinin 1223 sonrası Moğollara tabi olması Macarların Moğollara karşı sürdürdüğü mücadelede büyük sayıda Kuman süvarisinden yararlanmasını da engeller. Kumanların ülkeye kabul edilmesinin bir diğer sebebi de Béla’nın patrimonial bir devlet yapısı oluşturma gayreti içinde olması ve bunun için de Kumanların sağlam bir dayanak noktası oluşturacağını düşünmesidir. Kralın sadece Kuman reisinin boyunun Peşte yakınlarına yerleşmesini kabul etmesi, diğer Kuman boylarının ise Macar Krallığı’nın ilk başta nüfusu olmayan yerlerine, ardından nüfusu az olan bölgelerine yerleştirilmesi dikkat çekicidir. Bu suretle Béla, Kuman yöneticisi Kötöny’ü bir yandan gözü önünde tutarken bir yandan da Kötöny’nün kendisinin yakın bir müttefiki olduğu mesajını vermektedir. Bu noktada Kötöny’nün Hristiyan inancını kabul etmekle aslında Macar kralının hâkimiyetini de tanıdığını belirtmek gerekir. Macarlar, IX. yüzyılda karşılarında onlara karşı direnecek bir gücün bulunmadığı Karpatlar Havzası’na reisleri Árpád’ın (895?-907) önderliğinde Peçeneklerin baskısı sonucunda gelmişlerdir. Ancak XIII. yüzyılda bu coğrafyaya gelen Kötöny’nün Kumanlarının karşısında güçlü bir Macar Krallığı vardır ve zaten Moğollarla mücadelede yıpranmış olan Kumanların Macarlarla mücadeleye girmesi imkânsızdır. Dolayısıyla Kötöny, Macar Krallığı’na IV. Béla’dan izin alarak ve onun bağlaştığı olarak girmiştir. Bununla birlikte Kumanların siyasi tarihlerinde ilk defa bir ülkeye akın yapmadan yerleşmesi hadisesinde sosyo-politik bir durum da söz konusudur. Bu bağlamda Kumanlar yaşamlarına alışkın oldukları şekilde devam edecek, bunun karşılığında Macarlar da onların askeri gücünden yararlanacaktır. Öte yandan inanç değişikliği ile Hristiyanların sayısı artarken diğer taraftan Kuman ileri gelenlerinin Macar Krallığı içinde önemli mevkilere gelebilmelerinin de önü açılmaktadır (Steukr, 1886, s. 77; Pálóczi, 1996, s. 22; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 59, 62; Vardan, 2018, s. 54; Yalvar, 2018, s. 20; Korkmaz, 2019, s. 120-121; Uzelac, 2019, s. 282).

Kumanlar, 1223 Kalka mağlubiyeti sonrası her ne kadar güçlerini kaybetmiş olsalar

da Macar Krallığı ve Moğollar arasında duruyorlar ve Macaristan topraklarının önünde bir set oluşturuyorlardı. Ancak Moğollar, batıya doğru yeniden harekete geçince karşılarında tutunamayan Kumanlar da Macar Krallığı ile temasa geçerler. Ayrıca bu zamanda gelişen olaylar her iki tarafın birbirine yardım etmesini artık bir zorunluluk haline getirir (Kovács, 2005b, s. 60-61; Vardan, 2018, s. 53). Dolayısıyla yaşanmakta olan bu zor durumda Macar Krallığı'nın Kumanlar gibi muharip bir güç ile bağlaşıklık kurması son derece doğaldır. Kumanlar da Kalka Nehri Muharebesi sonrası gelişen olaylar sonucunda Moğollar karşısında tek başlarına tutunamayacaklarının farkındadırlar.

Kumanların Macaristan'a yerleşmesini takiben Macarlar ve Kumanlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkar, gerilimler ve gerginlikler eksik olmaz. IV. Béla'nın Moğol tehlikesi karşısında Kumanları küstürmemek amacıyla duruma sessiz kalması anlaşmazlıkların daha da büyümesine sebep olur. Özellikle Kumanların sürülerinin tarlaları ve bahçeleri tahrip edip ekinlere zarar vermesi en başta gelen anlaşmazlık sebebidir. Bundan başka Kumanların dilleri, giyimleri ve pagan adetleri de Macarların Kuman zümrelerini kabullenmesini zorlaştırmaktadır. Rogerius, yaşananları şu şekilde nakleder (Tatai, 1937, s. 20; Selmeczi, 1988, s. 177; Eckhart, 2010, s. 65; Dilbaş, 2014, s. 435): *“Kumanların kralı soylularıyla ve halkıyla Macaristan'da başıboş halde gezinmeye başladığı zaman sonu gelmez sürüleri Macarların otlaklarında, ekinlerinde, bahçelerinde, meyveliklerinde, bağlarında ve diğer mülklerinde çok zarara sebep oldular... Eğer bir Kuman bir Macar'a zarar vermişse, Macar'ın yargı hakkı yoktur... Bu şekilde halk ve kral arasında bir nefret durumu ortaya çıktı”*.

Bundan başka Macar asilzadelerinin Kumanları kendileri ile denk görmemeleri, kralın Kuman ileri gelenleri ile yakın ilişkiler kurmak ve işbirliği yapmak suretiyle onların desteğini kazanarak kendi varlıklarını tehlikeye düşürecek bir faaliyet içine girme ihtimalini düşünmeleri sonucunda Macar asilzadeleri de Kumanlara karşı husumet duymaya başlar: *“Onlar [ileri gelenler]... Kralı sadece uzaktan görebiliyor ve onunla ancak aracılar vasıtasıyla konuşabiliyorlardı. Ancak alt tabakadan bir Kuman gelmiş olsa bile kapı, [ona] gelir gelmez açılır ve anında içeri girebilirdi”*. Bunun dışında kral, *“Kumanları toplantılarda ve meclislerde Macarların önüne koymaktadır”* (Tatai, 1937, s. 20). Üstelik Macarlar, geçmişte topraklarına zarar verdiklerinden dolayı Kumanlardan çekinmekte ve onlara güvenmemektedir: *“Kumanlar, başından beri Macarların büyük hasmı olduğundan ve ülkelerinde birçok sefer çok ve büyük zararlara yol açtuklarından dolayı onlardan bir hayli korkuyorlar ve onlara hiçbir surette inanmıyorlardı”* (Tatai, 1937, s. 20). Ayrıca bu zamanda dahi Macar halkının düşünce dünyasında I. László tarafından bir Kuman savaşçısının elinden kurtarılan bir Macar kızının hikâyesini anlatan *“Aziz László Efsanesi”*¹⁰ hâlâ yaşamaktadır (Lyublyanovics, 2015, s. 30 ve aynı yerde 92. ve 96. dipnotlar, 32-33; Korkmaz, 2019, s. 121).

Gerilimin artması ve olayların *“ona [krala] kafalarından barışçıl düşünceler geçirmiyorlardı”* (Çoban, 2014, s. 65) şeklinde ifade edildiği üzere Béla'nın iktidarını sarsacak bir yöne doğru gitmesi eğilimi belirince Béla duruma müdahale etmek zorunda kalır. Zira bu zamanda

10 Aziz László Efsanesi: László, Macar kralı olmadan önce kardeşi Géza ve kral Salamon ile birlikte Erdel'de Peçeneklere ve Kumanlara karşı mücadele etmekteydi. Kerlés'teki muharebede László, bir Kuman savaşçısının bir Macar kızını kaçırdığını görür, savaşçıyı takip ederek onu öldürür ve kızı da kurtarır. Bu efsane ile ilgili Macaristan'da Orta Çağ'da kiliselerde birçok duvar resmi bulunmaktaydı (Pálóczi, 1989, s. 86-87).

Rogerius'un yazdığına göre, Macarların büyük kısmı, Kumanlar için "ülkenin durumunu bilmeyerek, dilini benimsemeyerek ve Moğolların ülkeye *ne zaman gireceği hakkında bilgi sahibi olarak Macar kralına karşı mücadele başlattıkları*" şeklinde bir düşünceye sahiptir (Tatai, 1937, s. 20). Aslında asıl sebep, göçebe hayat tarzına sahip Kumanlar ile yaklaşık üç yüz yıldan beri bu coğrafyada ikamet eden Macarların geleneklerinin ve Macar feodal sisteminin birbiri ile uyuşmamasıdır. Gelişmeler, Kumanların Macaristan topraklarındaki ikameti ile ilgili koşulların 1240 yılında *Kömonostor Anlaşması* ile belirlenmesini gerektirir. Buna göre Kumanların Macaristan'a yerleşmesi için başta gelen şart, Hristiyan inancını ve Macar kralının hâkimiyetini kabul etmeleridir. Bununla birlikte vergiden muaf olacakları, kişisel özgürlüklerine ve mülklerine dokunulmayacağı garanti edilir, ayrıca yaşamlarını kendi yasalarına göre sürdürmelerine de ses çıkarılmayacaktır. Bu hükümlerden başka Kuman nüfusunun ülke içinde çeşitli yerlere dağıtılacağı da karara bağlanır: "*nobiles Comanorum cum suis famulis divisim per singulas Hungarie provincias mitterentur et moram quilibet in provincia traheret sibi assignata*". Kumanlar, ülkenin arazi koşulları iyi olmayan, hatta bazı yerleri bataklık olan bölgelerine gönderilmekten hoşlanmasalar da alınan bu karara uymak zorunda kalırlar. Kumanların ülkenin çeşitli bölgelerine dağıtılmalarının sebebi, bu zamanda Macaristan'da köy sisteminin kurulmuş ve yapısının da belirlenmiş olması, dolayısıyla bu kadar büyük bir Kuman nüfusunun Macar Krallığı içinde tek parça şeklinde ikamet edebileceği büyüklükte bir alanın bulunmamasıdır (Steukr, 1886, s. 77; Pálóczi, 1989, s. 49; Pálóczi, 1996, s. 22; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 64; Kovács vd., 2016, s. 26 ve aynı yerde 70. dipnot; Vardan, 2018, s. 55; Korkmaz, 2019, s. 121). Bu günlerde yaşananları Rogerius'tan okuyalım (Selmeczi, 1988, s. 178):

"...Kumanların gelişinden sonra sözü geçen insanlar vasıtasıyla Kumanlardan dolayı Macarların çektiği sıkıntılar hakkında krala bilgi verildi, kral, ileri gelen adamlarını, ispánları¹¹, baronları ve bütün Kumanları Tisa yakınındaki Kömonostor'da topladı ve orada sağduyulu değerlendirmelerden sonra ortak bir kararla Kuman soyluları köleleriyle birlikte Macaristan'ın her mülküne dağılacak ve her biri belirtilen mülkte oturacak ve bu şekilde çok sayıda bir arada olmayacaklarından dolayı Macarlara zarar vermeyecekler ve şayet bir Kuman bir Macara veya bir Macar bir Kumana zarar verecek olursa kralın lütuflarının yok sayılmasının cezasının yerine getirileceğine güvendiği ispánlar onların arasında eşit bir adalet sağlasınlar şeklindeki kararı onayladılar. Kumanlar birbirlerinden ayrılmaktan memnun olmadılar, fakat ondan sonra keçe çadırlarıyla, sığırlarıyla ve sürüleriyle Macaristan'ın nüfusu olmayan topraklarında başıboş halde gezinmelerinden hiç kimse zarar görmedi..."

Bu arada Moğol tehlikesi de günden güne büyümektedir. Asya'ya gerçekleştirdiği birinci seyahatinde amacı, Macar boylarının göçleri esnasında doğuda kalan kavimdaşlarını bulmak, ikinci seyahatinde ise Moğolların gücü hakkında bilgi edinmek olan Dominiken keşişi Julianus tarafından IV. Béla'ya getirilen Moğol Hanı Batu Han'ın mektubu Moğolların Macaristan'a saldırma niyetini açık şekilde göstermektedir (Pálóczi, 1989, s. 49; Dilbaş, 2014, s. 433; Zimonyi, "Kıpchaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe"): "...*Kumanları, benim hizmetkârlarımı koruman altına aldığının da farkındayım. Bunun için onlar yüzünden düşman olmayalım diye onları artık daha fazla tutmamamı söylüyorsunuz. Nitekim Kumanların göç etmesi senden daha kolaydır; onların evleri olmadığından çadırlarıyla oraya-buraya giderler, belki de bana gelirler, lakin sen evlerde yaşadığından, kalelerin ve şehirlerin olduğundan elimden kaçabilir misin?!"*

Mektup, Macar kralının Kumanları kendi koruması altına aldığından/hamiliğini üstlendiğinden dolayı Moğollar tarafından cezalandırılacağını belirtmektedir. Ayrıca

11 İspán: Orta Çağ 'da Macaristan'da bir eyaletin kral tarafından atanmış en üst düzey yöneticisi.

Kumanların bir kısmının Macar Krallığı ile bağlaşıklık ilişkisi içinde bulunduğunun Moğollar tarafından bilindiği de anlaşılmaktadır. Bundan başka Béla'nın bu kritik süreci, Alman İmparatoru II. Friedrich (1220-1250) gibi başarılı bir şekilde yönetememesi ve ödün vermeyen bir mizaca sahip olması da Moğolların Avrupa yönüne yapacakları seferde Macar Krallığı'nı ele geçirecek ülkeler arasında ilk sıralara koymalarına sebep olur. Ayrıca Batu Han'a Kiev'in düşüşü sonrası buranın komutanınının *"Bu topraklarda çok oyalanma, Macaristan'a saldırganın tam zamanıdır, çünkü ülkeleri muazzam, vakit kaybedersen sana karşı yavaş yavaş toparlanırlar ve ülkelerine seni sokmazlar"* (Çoban, 2014, s. 56) şeklinde bilgi vermesi de Macaristan üzerine zaten bir sefer düşünceleri bulunan Moğolların bu fikirlerinin daha da olgunlaşmasını sağlar.

12 Mart 1241 tarihinde Moğol ordusu Verecke Geçidi'nden geçerek Macaristan'a girer. Bu durum üzerine kral, Avusturya arşidükü II. Frigyes'e (1230-1246) bir mektup göndererek yardım çağrısında bulunduğu gibi *"bütün Kumanlara, gecikmeksizin yanına gelmelerini emreder"* (Çoban, 2014, s. 66). 15 Mart'ta Moğol öncü kuvvetleri Peşte'ye yarım günlük mesafededir ve Macarlar ciddi hiçbir direnişte bulunmamışlardır. Gelişmeler zaten ülkeye girişlerinden itibaren Kumanlarla anlaşamayan, günler geçtikçe Kumanların Moğollara Macaristan'ın durumu hakkında bilgi verdikleri yönünde şüpheler duymaya başlayan Macarlar ile Kumanlar arasındaki gerilimi en üst noktaya taşır. Bu zamanda Macar halkı arasında Kumanların önceki yıllarda Ruslarla bir olup Macar Krallığı'na saldırdıkları düşüncesinden başka şimdi olaylar karşısında bir de Moğol casusu oldukları düşüncesi eklenir. Moğol ordusunda yer alan, aslında Moğol ordusuna katılmak ve öncülük yapmak zorunda kalmış Doğu Kumanlarından ele geçirilen birkaç askerin Macarların bu düşüncesini kuvvetlendirecek şekilde bilgi vermesi, ardından 17 Mart'ta Vác şehrinin Moğolların eline geçmesi ve Kalocsa Piskoposu Ugrin'in (?-1241) kuvvetlerinin Moğollar tarafından neredeyse imha edilmesi halk arasında Kumanların Moğol casusu oldukları düşüncesini daha da güçlendirir ve öfkeye kapılan Macarlar, Kumanlara karşı harekete geçer. Her yerde Kötöny için *"Öldürün onu, Macaristan'ın mahvına o sebep oldu"* şeklinde ifadeler duyulmaya başlanır (Tatai, 1937, s. 22; Eckhart, 2010, s. 65). Ardından Macarların öfkesi krala yönelir: *"Kumanları bizim nefretimize gark eden kral mücadele etsin", "Mülklerimizi bağışladığı onlarla [Kumanlarla] savaşsın"* (Tatai, 1937, s. 22). Rogerius, *"her ne kadar suçsuz olsa bile"* Kötöny'ün halkın galeyana gelmesi sonucunda *"avuçlarının içinden kaçmasın diye"* koruma altına alındığı Peşte'deki krallık sarayında öldürüldüğünü belirtir. Bazı kaynaklar Kötöny'ün ve ailesinin Peşte'deki sarayda değil de Rákosmez'deki ordugâhta öldürüldüğünü, Béla'nın da buna engel olamadığını söyler. Kaynakların bir kısmı ise son ana kadar kendisini savunan Kötöny'ün Macarlar tarafından öldürülmediğini, karısını ve çocuklarını öldürdükten sonra intihar ettiğini yazar (Orkun, 1994, s. 346; Çoban, 2014, s. 66, 68; http://sermones/elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogerius):

"...Macarlar ve Almanlar aniden silahlarına sarılarak [Kuthen'in bulunduğu] saraya girdiler ve zorla yanına gitmek istediler. Kuthen ise adamları ile beraber yayını ve kılıcını kuşanmadan onların yanlarına gelmelerine izin vermedi. Ancak halkın büyük çoğunluğu oraya yığılmıştı, onları yakaladılar ve ardından kafalarını vurdular... Bazıları bu kötü olayı Avusturya prensine atfeder, diğerleri ise kralın emri üzerine gerçekleştiğini söyler..."

Kötöny'ün öldürülmesi üzerine özellikle bağları ve bahçeleri Kumanların sürüleri

tarafından zarara uğrayan serfler, ülkenin çeşitli yerlerinde Kumanlara saldırmaya başlar, hatta saldırıların boyutu bir soykırıma doğru evrilir. Kumanlar ise hem reisleri Kötöny'nün ölüm haberi hem de kendilerine yapılan saldırılar üzerine onlara en çok ihtiyaç duyulan zamanda, Moğollarla yapılacak muharebe öncesi reisleri Alpra'nın önderliğinde büyük bir öfke içinde toplanırlar ve Macaristan'ın güneyine doğru harekete geçerler. Macar ordusuna desteğe gelen Csanád Piskoposu Bulcsú'nun (1229-1242) ve çarpışmada hayatını kaybettiği düşünülen Barc'ın oğlu Miklos'un birliklerini her kılıç darbesinin ardından “*bu Kötöny için!*” diye bağırarak “*çetin bir savaş*”tan sonra mağlup ederler, ülkeyi “*Tatarlar gibi*” yakıp yıkarlar, Szerémség boyunca ilerleyerek, Nagyolaszi ve Szentmárton nahiyelerini yağmalarlar. Ardından hızlı şekilde hareket ederek Sava nehrini Zimony'da karşıya geçmek suretiyle Macar Krallığı topraklarını terk ederler ve Kötöny'nün üyesi olduğu *Terteroba* boyu ile yakın ilişkisi bulunan tahtında II. Ivan Asen'in oturduğu Bulgaristan'a girerek Aşağı Tuna düzlüğüne yerleşirler. Dominiken kaynaklarına göre “*Kumanlar; Bulgaristan, Bizans ve komşu ülkelere dağılırlar*” (Uzelac, 2019, s. 282). Kumanların ülkeden ayrılması ve öncesinde yaşanan gelişmeler sonucunda Macaristan'da zaten karışık olan durum, Avusturya arşidükü II. Frigyes'in de Peşte'deki ordugâhı terk etmesi ile daha da zorlaşır. Rogerius, Macar Krallığı içinde yaşanan karmaşayı şu cümlelerle ifade eder:

“...Kumanlar, Moğollara karşı her yerden silah başına çağrılıp hep birlikte kralın yardımına koştukları zaman hükümdarları Kuthen'in ölümünü duyarak kargaşa içine girdiler ve ne yapacaklarını bilemeden derin şekilde öfkelenildiler.

Ölüm haberi yayıldığı zaman onlara öfke besleyen Macar köylüleri her yerde onlara karşı ayaklandılar, yağma yaptılar ve müsamaha göstermeden onları öldürdüler. Onlar [Kumanlar] bu şekilde mahvolduklarını görek bir araya geldiler ve sadece kendilerini savunmaya başlamadılar, aynı zamanda köyleri de yaktılar ve köylüleri büyük bir cesaretle mağlup ettiler.”

“Lakin Csanád Piskoposu Bulcsú ve Barc'ın oğlu Miklós birçok asilzade ile birlikte eşlerini, oğullarını, kızlarını ve hizmetçilerini Felvidék'e götürmek, ardından kralın ordusuna katılmak için acele ederken Kumanlarla karşılaşlar ve çetin bir mücadeleye başladılar. Ancak onlara karşı tutunamayarak neredeyse hepsi kılıçtan geçirildi. Yine de bir arabada hasta şekilde yatan Piskoposu birkaç kişi muharebe esnasında uzaklaştırdı. Kumanlar ise bundan sonra Moğollar gibi ülkeyi mahvettiler ve toplanarak bu taraftan Tuna'yı geçtiler ve [ülkeyi] Marchia'ya¹² doğru bu şekilde mahva uğratarak ilerlediler. Marchia'daki insanlar bu durumu bildiklerinden toplandılar ve Kumanlara doğru ilerleyerek Marchia sınırında onlarla çarpıştılar, fakat karşı koyamadılar ve ardı ardına geri çekildiler... Böylece Kumanlar utanç verici bir şekilde Marchia'yı ele geçirdiler ve reislerinin ölümünün intikamını acımasızca aldılar... Bir meclise sahip bulunan ünlü Nagyolasz, Szentmárton ve diğerlerini mahvettikten ve birçok para, at ve sığır topladıktan sonra ülkeyi mahvederek Bulgaristan'a geçtiler.”

11 Nisan 1241 – bazı kaynaklar muharebenin 12 Nisan 1241 tarihinde gerçekleştiğini söylemektedir (Pálóczi, 1989, s. 51) – tarihinde Sajó ırmağı civarında Muhi köyü yakınında gerçekleşen Muhi Muharebesi'nde Macarlar Moğollara yenilir, muharebenin ardından Moğollar, bir Bavyera kroniğinin “*Macaristan'ı üç yüz elli senelik mevcudiyetinden sonra bu yıl Moğollar mahvettiler*” (Eckhart, 2010, s. 66) şeklinde vurguladığı üzere tüm ülkeyi istila ederler. Yaklaşık iki yıl süren bu süreçten sonra Moğollar ülkeyi planlı

12 Rogerius, Kumanların Tuna'yı karşıya geçtikleri mevkiyi Marchia olarak isimlendirmektedir (http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogerius).

şekilde terk ederler. Moğolların ülkeyi terk etmesi genellikle Ögeday Han'ın ölüm haberini almalarına ve yeni han seçimi için geri dönmelerine bağlanırsa da seçimin 1246 yılında gerçekleştiği düşünülürse bu sebebin çok da mantıklı görünmediği ortaya çıkar. Moğolların Macaristan'dan çekilme sebeplerini yiyecek temininde karşılaştıkları güçlüklerde veya bu seferin ardından daha büyük bir seferle Macaristan'ı ele geçirmek amacı taşıyor olduklarında aramak daha mantıklıdır (Tatai, 1937, s. 22-23; Rásonyi, 1939, s. 411; Pálóczi, 1989, s. 50-51; Rásonyi, 1993, s. 142; Bánkiné, 2001, s. 12; Dilbaş, 2008, s. 4; Eckhart, 2010, s. 65; Dilbaş, 2014, s. 434, 436-437; Çoban, 2014, s. 69-70, 72; Pálóczi, 2014, s. 87; Pálóczi, 2017, s. 13; Karacs, 2016, s. 62; Kovács vd., 2016, s. 26; Vásáry, 2017, s. 5; Vardan, 2018, s. 55; Korkmaz, 2019, s. 122-123; Zimonyi, "Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe").

Moğol istilasından sonra Macar tarihinde "*ikinci yurt kurucu*" olarak anılan IV. Béla, kraliyet yargıçı Pál Geregye'nin (yaklaşık 1206-1270/1271) yardımıyla hem Moğolların yeni bir saldırı ihtimaline karşı – zira Papa IV. Ince'nin (1243-1254) Macarlar "*bıçağı sürekli boyunlarında hissetmişlerdi*" şeklindeki tasvirinin 1243 yılında Kiev Knezi'nin oğlu Rostislav'ın, 1245'te Kiev Metropoliti'nin ve 1245-1246 yıllarında Galiçya Knezi Danilo'nun getirdiği haberlerle birlikte düşünüldüğü zaman abartı taşımadığı görülür (Çoban, 2014, s. 73) – ülkeyi savunmak hem de Moğolların yağmaladığı bölgeleri yeniden imar etmek amacıyla Kumanları ve onlarla beraber Macaristan'ı terk eden, Macar Krallığı topraklarına Kötöny'nün Kumanları ile birlikte geldikleri düşünülen ve Kumanlar ile aynı zamanda yerleşim yerleri elde eden Alan kökenli Yasları ikamet ettikleri Aşağı Tuna'dan ve Balkanlardan 1244 ve 1246 yılları arasında – kaynakların bir kısmı 1243-1244 yıllarını işaret eder (Tatai, 1937, s. 23) – Macaristan'a geri çağırır. Kumanların da durumu bu zamanda Bulgar Çarı I. Asen'in (1241-1246) ölümünden sonra yaşanmakta olan iç savaşlar yüzünden iyi değildir. Öldürülen Kötöny'nün boyu Terteroba hariç Béla'nın çağrısı üzerine Macar Krallığı'na geri dönen Kumanlar, bu sefer Moğollar tarafından en çok zarar gören Macar ovasının orta ve güney bölgelerine Tisa yanına ve Tuna-Tisa arasına yerleştirilir. Tarihçi ve arkeolog Horváth András Pálóczi (1941-), Macaristan'a 1246 yılında yerleşen Kumanların sayısını 70-80.000 kişi olarak verirken bazı tahminler 60-70.000 kişi şeklindedir. Bu suretle Tisa nehrinden doğuya doğru *Nagykunság* ve Tisa'dan batıya doğru *Kiskunság* ve *Jászság* yerleşim bölgeleri oluşur. Zaman içinde Nagykunság bölgesinde Árokszállás, Fényszarú, Szentgyörgy, Mihálytelek, Jászberény, Apáti; Kiskunság bölgesinde Kecskemét, Künszentmiklós, Szabadszállás ve Filepszállás; Jászság bölgesinde ise Kúnhelység, Madaras, Kolbázsék és Karcagújszállás isimli yerleşim birimleri gelişir (Tatai, 1937, s. 23; Kincses-Nagy, 2013, s. 160-161; Vardan, 2018, s. 56). Zira XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Tuna-Tisa arasındaki bölge halkı "*Kiskun*" (Cumani minores. "*Küçük Kumanlar*"), Tisa nehrinin doğusundakiler ise "*Nagykun*" (Cumani maiores. "*Büyük Kumanlar*") şeklinde adlandırılmaya başlanır. 1570 yılına ait bir haritada da Tuna-Tisa arası "*Kunság*" olarak adlandırılmaktadır (Pálóczi, 1989, s. 52; Kincses-Nagy, 2013, s. 161; Vardan 2018, s. 56; Korkmaz, 2019, s. 123).

IV. Béla, Rogerius'un "öyle ki bunlar [Kumanlar] *Macarlarla evlilik bile akdettiler*" (Çoban, 2014, s. 75) şeklinde belirttiği üzere Kumanlarla olan ittifakını güçlendirmek amacıyla oğlu István'ı bir Kuman kızı ile evlendirmeye karar verir. Böylece Kuman tarihinde evlilikler yoluyla kurulan hanedanlık ilişkileri Macar Krallığı sahasında da

gerçekleşmiş olur. 1247 yılında Béla, o zamanlar yedi yaşında olan oğlu István'ı bir Kuman ileri geleninin kızı ile nişanlar. IV. Béla, Papalığın onaylamadığı bu evlilik yüzünden *sacrilegium*, yani suçlandığını öğrendiği zaman 11 Kasım 1250 tarihinde Papa IV. Ince'ye yazdığı mektubunda verilen sözlerin tutulmadığını söyleyerek şu şekilde bir savunma yapar (Kovács, 2011, s. 93 ve aynı yerde 38. dipnot; Çoban, 2014, s. 76; Pálóczi, 2017, s. 14):

“Hristiyanlığın çıkarı doğrultusunda kraliyet unvanımızı küçük düşürüp (...) Kumanları da ülkemize kabul ettik ve ne yazık ki şimdi ülkemizin savunmasını bu müşriklere yaptırıyoruz, Kilise'nin düşmanlarını, bu müşriklerin ayaklarına çiğnettiriyoruz. Dahası Hristiyanlığın çıkarı için büyük oğlumuzu bir Kuman kızıyla evlendirdik ki, böylece daha fena şeylerden sıyrılalım ve birçoğuna yaptığımız gibi onları vaftiz suyuna alıştırmak için bir fırsat yaratalım.”

Araştırmacıların bir kısmı söz konusu mektubun Papa'ya 1254 yılında yazıldığını iddia etse de büyük çoğunluğu tarihçi Imre Szentpétery (1878-1950) gibi 1250 yılında hemfikirdir. Tıp adamı ve tarihçi Mór Wertner (1849-1921) ise mektupta geçen “*filio nostro primogenito, Cumanam quandam conjuximus*” ifadesine dayanarak István ile evlenen kızın, bazı tarihçilerin iddia ettiği şekilde Kuman reisi Kötöny'nün kızı olamayacağını belirtir (Kovács, 2011, s. 93 ve aynı yerde 38. dipnot). Ayrıca kızın Bizanslı tarihçi Georgios Pachymeres'in (1242-yaklaşık 1310) “*Paloia [Macaristan] kralı V. István tamamen güzelliğinden ötürü, söylendiğine göre Kumanlardan olan savaş esiri çok güzel bir kadınla evlenmişti ve ondan bir kız doğmuştu*” şeklindeki kaydına dayanarak István ile evlenen kızın üst düzey bir Kuman ailesinden olmadığı şeklinde iddialar da mevcuttur (Çoban, 2014, s. 77 ve aynı yerde 245. dipnot). Kız, 1254 yılında evleninceye kadar Buda'daki Dominiken manastırında kalarak Hristiyan inancını benimser, Erzsébet adını alır ve mühüründe kendisini “*filia imperatoris Cumanorum*”, yani “*Kumanların hükümdarının kızı*” olarak adlandırır. 1254 yılındaki evlilik töreninde Kuman prensesinin ebeveynleri de vaftiz edilir. Bu evlilikten Macarların ilk hanedanı olan Árpád Hanedanlığı'nın (855-1301) son dan bir önceki kralı, bazı araştırmacıların Kuman reisi Kötöny'nün torunu olduğunu iddia ettiği IV. (Kuman) László doğacaktır (Gökbel, 2002, s. 1298; Yalvar, 2018, s. 20). “*En Güzel Árpád Hanedanlığı Kraliçesi*” olarak anılan Erzsébet'in babası muhtemelen IV. Béla'nın 1255 yılına ait bir belgede “*akraba*” olarak andığı Kuman reisi Szajá'dır (Zeyhan): “*Zeyhanus karissimu cognatus noster, dux cumanorum [...] dicti cognati nostri ducis Zeyhani*” (Pálóczi, 1989, s. 78; Kovács, 2011, s. 91-92, 93 ve aynı yerde 36. dipnot; Kincses-Nagy, 2013, s. 160; Kovács vd., 2016, s. 27; Vardan, 2018, s. 56). Fransisken keşişi Plano Carpini'ye (yaklaşık 1185-1252) göre evlilik vesilesiyle Kumanlar da Macar Krallığı'nı koruyacaklarına dair kendi geleneklerine göre yemin ederler (Tatai, 1937, s. 25; Pálóczi, 1989, s. 53; Kovács, 2011, s. 92-93; Karacs, 2016, s. 63; Pálóczi, 2017, s. 14; Korkmaz, 2019, s. 153): “*Kumanlar arasından on kişi bir araya gelerek kralın hizmetkârları olarak Moğollara ve barbar halklara karşı Macarların toprağını koruyacaklarına dair kendi adetlerine göre kılıçla ikiye bölünmüş bir köpek üzerine yemin ettiler.*” (*super canem gladio bipartitum iuxta eorum consuetudinem*).

Bu şekildeki bir tören, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'te Kumanlar ve Frenkler arasında yapılan bir anlaşmada da görülür (Korkmaz, 2019, s. 153; Uzelac, 2019, s. 277): “*Her iki taraf da birbirinin üzerine bir köpek salar, köpeği yakalayarak kılıçlarıyla parçalara bölerlerdi. Bunun anlamı ise şayet bir taraf diğerine karşı yenik*

düşecek olursa, tıpkı bu köpek gibi kılıçtan geçirileceği idi". Buradan Béla'nın Konstantinopolis'te bulunan Kumanlarla da temas halinde olduğu ve Kumanların adetlerinin Macarlar tarafından da bilinmekte olduğu anlaşılır (Uzelac, 2019, s. 283).

Kumanlar, Macaristan'a ikinci kez yerleştikten sonra Macar ordusu ile birlikte seferlere katılmaya başlar. Bu suretle Kumanlar, IV. Béla'nın Rogerius'un Kötöny'ün ölümünde payı olduğu iddiasında bulunduğu Avusturya arşidükü II. Frigyes'e karşı gerçekleştirdiği, söylenenlere göre Frigyes'in bir Kuman okçusunun okuyla hayatını kaybettiği, muharebenin sonucunda Babenberg Hanedanlığı'nın (yaklaşık 962-1246) sona erdiği ve Orta Avrupa'da yeni bir güç mücadelesinin başladığı 25 Haziran 1246 tarihinde Bécsújhely'de (günümüzdeki Wienwr Neustadt) yapılan muharebede yer alırlar (Tatai, 1937, s. 24; Pálóczi, 1989, s. 68; Çoban, 2014, s. 82; Kovács vd., 2016, s. 28). Bu arada 1248 yılında Macar krallarının armaları arasına mavi bir zemin üzerine başında taç taşıyan, tacın üst kısmında bir yıldız bulunan, armanın altında ise bir yarım ay yer alan, saldırmaya hazır şekilde bekleyen bir aslan motifinin yer aldığı Kuman Ülkesi'nin arması da eklenir (Tatai, 1937, s. 24). Kumanların kral Béla ve Çek kralı II. Ottokár'ın (1253-1278) Avusturya üzerindeki güç paylaşım mücadelesi sürecinde 25 Temmuz 1250 tarihinde Mária-Zell'in yakılıp yıkıldığı 1250 seferinde; kaynakların "*binlerce Hristiyanı parça parça ettiler, yaşımış, cinsiyetiymiş, ruhban sınıfındanmış hiç acımadılar*" diye tasvir ettiği 1252 seferinde, Olmütz civarının talan edildiği, Kumanların "*kunig*" (kral) diye andığı bir yöneticinin katıldığının da zikredildiği 1253 seferinde, kaynaklarda "*gençleri kendi geleneklerine döndürdüler*" şeklinde anlatılan veliaht István'ın Karintiya'ya¹³ girdiği 1259 seferinde – bazı kaynaklar 1251 ve 1255 yıllarında da seferler yapıldığını kaydeder (Tatai, 1937, s. 24) – Macarların yanında yer aldığı görülür. Kumanlar, 13 Temmuz 1260 tarihinde II. Ottokár'a karşı gerçekleşen, "*okları yoğun bir tipi gibi düşmesine*" rağmen IV. Béla ve Macar asilzadelerinin harekete geçmemesi sonucunda Macarların yenilgisiyle sonuçlanan *Morvamező (Kroissenbrunn) Muharebesi*nde Macar birliklerinin yanında mücadele ederler. Képes Krónika, muharebeyi Kuman reisinin adını vererek nakleder (<http://egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm>): "*Kral IV. Béla, oğlu István'la ve Kuman reisi Alpar ile birlikte Çek kralı Ottokár'a karşı yürüdü, fakat 13 Temmuz'da yenilgiye uğradı ve Hainburg'a doğru çekildi.*"

1260 yılında IV. Béla, ülkeyi ikiye böler, Tuna'nın doğusunda (*pars regni*) *Rex Junior* ve "*dominus Cumanorum*" (Kumanların hükümdarı) unvanlarını taşıyan büyük oğlu István hüküm sürerken Béla, Tuna'nın batısında (*regnum*) hâkimdir. Olayları bu noktaya getiren gelişme, Béla'nın Slavonya topraklarını István'a değil de küçük oğlu Béla'ya vermesi ve István'ın da babasına tepki göstererek Tuna'nın doğusuna çekilmesidir. Ancak gelişmeler sadece tepki boyutunda kalmaz ve iki yıl sonra baba ve oğul arasında iç savaş çıkar. Kumanlar da bu mücadeleye dâhil olur ve 1262 yılında iki ordu Pozsony'da karşılaşır, ancak herhangi bir çarpışma olmadan iki taraf da anlaşmayı başarır. Anlaşmaya rağmen IV. Béla bu zamandan sonra Kumanların oğlu István'ın yanında yer almasından dolayı rahatsızlık duymaya ve Kumanlar tarafından yüzüstü bırakıldığını düşünmeye başlar, Kumanları yeniden kazanmak için çaba göstermek zorunda kalır. Gelişmeler sonucunda tansiyon gitgide yükselir ve 1264 yılında savaş, her iki taraf için de kaçınılmaz hale gelir. Acak yaşanacak mücadele öncesi Kumanların

13 Karintiya: İtalya ve Slovenya ile sınırı bulunan Avusturya'nın güneyinde yer alan bir eyalet.

büyük kısmı saf değiştirerek IV. Béla'nın yanında yer alır. Kumanların Béla'nın yanında yer alması hakkında araştırmacılar iki farklı görüş öne sürer. Kumanların çeşitli vaatlerle Béla'nın safına geçtiğini söyleyen araştırmacılar olduğu gibi Kumanların aslında IV. Béla'ya önceden ettikleri yemini bu aşamada bozmak istemediklerini söyleyen araştırmacılar da vardır. István'ın yapılacak masraflarla ilgili hazırladığı bütçede en büyük payın (%11) Kuman asıllı Erzsébet'e ve Kumanlara ayrılması bu dönemde Kumanların Macar siyasi ve askeri yapısındaki konumlarını göstermesi bakımından dikkate değerdir (Çoban, 2014, s. 101-102).

1264 yılında başlayan mücadele, 1265 yılının Mart ayında Iszaszeg'te István'ın galip geldiği çarpışma ile sona erer ve 1266 yılında Margitsziget'te taraflar arasında varolan durumun devam etmesi yönünde bir anlaşma yapılır. Ancak bu sırada Kumanlar arasında da birtakım huzursuzluklar mevcuttur ve bazı Kuman zümreleri 1264-1265 yıllarında yaşanan olaylar sonucunda isyan eder. Bu, Kumanların Macar topraklarına girdikten sonra kraliyet otoritesine karşı ilk eylemleridir. Bu arada Kumanların IV. Béla'nın safına geçişi István'ı *"bu kaçkınları ancak ben aşığalarım, kaçgın Kumanlar beni değil"* (Çoban, 2014, s. 102) şeklinde söylediği üzere onları ülkeden çıkaracak kadar öfkelenir. Béla'nın hükümdarlığının son zamanlarında Kumanların Macaristan'daki etkinliklerinin giderek güçlendiği görülür. Béla, 1264 yılında hem inanç değişimlerini tamamlamamış hem de giderek güç kazanan Kumanlara karşı Papa IV. Orbán'dan (1261-1264) yardım talep eder. Papa, tüm Kumanların vaftiz edilmesini, buna karşı çıkanların ise ülkeden kovulmasını ister. Ancak Papa'nın isteği, iktidarını Kumanların gücüne dayayacak olan V. István'ın zamanında gerçekleşmeyecektir (Çoban, 2014, s. 101-102; Korkmaz, 2019, s. 123-124).

IV. Béla'nın ölümünün ardından tahta çıkan V. István (1270-1272), iki yıl süren kısa hükümdarlığı döneminde eşinin de bir Kuman olmasının etkisiyle ülkenin üçte birini ellerinde bulunduran Kumanların desteğini alarak iktidarını daha da güçlendirmek amacını güder. Çek-Macar mücadelesi onun zamanında da devam eder. István, 1270 yılında Avusturya'ya karşı bir sefer düzenler ve Semmering'den başlayarak Viyana'ya kadar olan bölgeyi yağmalar. II. Ottokár'ın *"barbar sürüsü, it sürüsü"* şeklinde nitelendirdiği Kumanların *"rahiplere işkence etmesinden, kiliseleri tahrip etmesinden (...) gençleri, kızları, ebedi esarete götürdüklerinden"* (Çoban, 2014, s. 86) bahsetmesi seferin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Ottokár, 1270 seferinin karşılığını vermek için Moğolların Macaristan'dan çekilmesinden sonra ilk defa 1271 yılında büyük bir orduyla Macar Krallığı topraklarına girer. Macarları 9 Mayıs'ta önce Óvár'da, ardından 15 Mayıs'ta Moson'da mağlup eder. Ancak 21 Mayıs'ta birleşik Kuman-Macar ordusu tarafından zor durumda bırakılınca Viyana'ya kadar geri çekmek zorunda kalır (Çoban, 2014, s. 86-87; Korkmaz, 2019, s. 124).

István'dan sonra Macar tahtına 1272 yılında anne tarafından Kuman kanı taşıyan henüz on yaşında olan oğlu IV. (Kuman) László (1272-1290) oturur. Ancak László'nun yaşı küçük olduğundan iktidar aslen bir Kuman olan ve mühründe *"Dei gratia regina Ungariae et filia imperatoris Cumanorum"* (Tanrı'nın inayetiyle Macaristan'ın kraliçesi ve Kumanların hükümdarının kızı) yazan annesi Erzsébet'in ve yüksek soyluların elindedir. Bu zamanda Kumanlar da Macaristan'da giderek daha rahat hareket etmeye başlarlar ve etkilerini askeri alanda olduğu gibi siyasi arenada da artırırlar. Kumanların Macar siyasetindeki ağırlığı, ilk kez 1273 yılında sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte

ya Macar asilzadelerinin László ve annesi arasında nifak çıkarması ya da hazinedarlık görevinden alınan Gutekeld Joachim'in Kumanları kıskırtması üzerine çıktığı düşünülen ayaklanmada hissedilir. Nitekim Olmütz Piskoposu aynı yıl Macaristan'da hâkimiyetin Kumanların ele geçtiğini söyler ve Kumanların “*non solum alienkenis, sed etiam ipsius regni incolis atrociter, sunt infesti*”, sadece yabancıların değil, aynı zamanda ülkenin kendi sakinlerinin de hasmı olduğunu vurgular. Bundan başka Çeklerle mücadele devam etmektedir ve 1273 yılında Kuman-Macar orduları iki kez Karintiya bölgesine girmekten çekinmez. Aynı yılın Temmuz ayında ise Ottókár'ın Morva nehri kıyısında ordugâh kurması üzerine “*çocuk kralın giyabında ilk önce, gelenek üzerine, kraliçe, Macar baronlar ve Kumanlar ona [Ottókár'a] karşı sefere çıkmak için*” söz vermiş olsalar da 1277'ye kadar çok sayıda sınır bölgesi Ottókár'ın hâkimiyetinde kalmaya devam eder (Tatai, 1937, s. 28; Çoban, 2014, s. 87, 103; Lyublyanovics, 2015, s. 34; Korkmaz, 2019, s. 125).

II. Ottokár ve Alman kralı seçilen I. Rudolf (1273-1291) arasında başlayan mücadelede Macarlar, Rudolf'un tarafını tutarlar. 1276 yılında László, “*Roma kralına yardım etmek için muazzam bir Kuman ve Macar ordusuyla Avusturya sınırına ilerlemiştir*” (Çoban, 2014, s. 88). 11 Kasım 1277 tarihinde Hainburg'da Kumanların da katıldığı görüşmede László ve Rudolf, bağlaşma şartlarını görüşürler, burada “*Kumanlar da Roma kralına hizmet edecekleri sözünü vermişlerdir*” (Çoban, 2014, s. 88). Kumanlar, iki hükümdar – II. Ottokár ve I. Rudolf – arasındaki mücadelede son sözün söylendiği, Macar kronik yazarı Simon Kézai'nin László'nun Fehérvár'dan “*Tanrı Mars'ın oğlu gibi*” harekete geçtiğini, Rudolf'un ise onu “*Tanrı'nın ulaşmasını ve yardımını beklemesi gibi*” (Çoban, 2014, s. 89) beklediğini belirttiği, II. Ottokár'ın ölümüyle Slav krallığı düşüncesinin sona erdiği, Çeklerin Bohemya ve Moravya arasında sıkışıp kaldığı, yaklaşık altı yüz elli yıl sürecek Habsburg yönetiminin önünün açıldığı 26 Ağustos 1278 tarihinde yapılan *Dürnkrut (Marchfeld) Muharebesi*'nde IV. László'nun yönetimindeki Macar ordusunda, *Reimchronikè* göre ordularının iki tanesinden (*zwei Stühle*) gelen 16.000 kişilik yardımcı kuvvetle yer alırlar. Avusturya yıllıkları “*İsa! İsa!*” diye bağırarak Kumanların muharebedeki rollerini “*Çekleri her taraftan perişan ettiler: saflara [oklarını] attıkça attular, öyle ki sadece yaylarının kirişi geriliyordu ve okları salıverir vermez vınlayarak çarpıyordu*” (Çoban, 2014, s. 91) şeklinde nakletmekte, Kézai ise mücadeleyi “*adı geçen çarpışmada ölenlerin sayısını sadece ilahi hikmet hesap edebilirdi*” (Çoban, 2014, s. 91) şeklinde tasvir etmektedir. Muharebe sonrası Kumanların elde ettiği esirleri ve ganimeti Avusturyalı bir kronik yazarı şu sözlerle tasvir eder: “*Kumanların esir aldığı, kelepçelere vurduğu ve yaraladığı birçok kişiyi, acınacak halde zorla götürdüler. Çek kralının hazinesi ve kağnılarda ve çadırlarda buldukları her şey [Kumanların] ganimeti oldu*” (Çoban, 2014, s. 92). Kaynaklar ayrıca Kumanların kaçanları kovalarken “*Vur-parçala-a!*” diye bağırduklarını ve daha muharebe devam ederken ordugâha girerek yağma yaptıklarından bahseder: “*Ambar kağnılarını tarumar etmeye başladılar, yük sandıklarını kırıp açtılar, içlerinde ne varsa alıp götürdüler, elbiselerle dolu çuvalların topunu. O kadar hadsiz hesapsız mal mülk götürdüler ki, onlarla bütün bir ülkenin zengin olabileceğini iddia edebilirim*” (Çoban, 2014, s. 92). *Dürnkrut Muharebesi*'nin şövalye ve göçebe muharebe taktiklerinin birleşimi ile kazanıldığı kuşkusuzdur. Göçebe savaş usüllerine göre savaşıyan Kumanların Macar topraklarına ikinci yerleşimlerinden sonra Macar krallarının seferlerinde görev almaları, askeri yeteneklerini kısa zamanda ortaya koyduklarını ve önceki yıllarda Macar askeri gücü içinde önemli bir konuma

sahip olan Peçeneklerin yerini aldıklarını göstermektedir (Tatai, 1937, s. 25, 27; Rásonyi, 1939, s. 411; Pálóczi, 1989, s. 68, 70; Pálóczi, 1996, s. 25; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 89, 93; Lyublyanovics, 2015, s. 33; Pálóczi, 2017, s. 14, 17; Vardan, 2018, s. 56; Korkmaz, 2019, s. 125).

Macaristan'da hâkimiyetlerini giderek arttıran Kumanlar, özellikle Dürnkurt Muharebesi sonrası ordu içindeki konumlarının ve yönetimdeki güçlerinin öneminin daha çok farkına varmaya başlarlar ve yeri geldiği zaman bu durumu kullanmaktan çekinmezler. Üstelik 1277 yılında IV. László'nun tüm otoriteyi kendi eline almasından sonra Kumanlar ve kral arasında net şekilde görülen güçlü bir ittifak kurulur. Nitekim 1277 yılında Rákos'ta gelişmeleri görüşmek üzere toplanan mecliste László, asilzadeler karşısında Kumanlara güvenebileceğini anlar. Bir yıl sonra Dürnkurt Muharebesi'nde ise Kumanlara askeri olarak da güvenebileceğini anlayacaktır (Çoban, 2014, s. 104-105). Kralın gücünü arkasına alan Kumanlar, krallığın boş arazilerine de yerleşmeye başlarlar. Gelişmeler karşısında araları zaten geçmişte de çok iyi olmayan Kumanlar ve Macarlar arasındaki çekişmeler yeniden gün yüzüne çıkmaya başlar. Gerginliğin giderek büyümesi üzerine Papa III. Miklós (1277-1281), 1279 yılında Macaristan'daki Kumanların Hristiyan inancını kabul etmesini ister ve Macaristan'a 1279-1280 yılları arasında görev yapan, *"barışın adeta bir meleği"*, *"Tanrı adına gerekiyorsa kırıp geçirmesi ve yakıp yıkması, gerekiyorsa inşa etmesi ve yetiştirip büyütmesi"* (Çoban, 2014, s. 105) şeklinde geniş yetkilerle görevlendirdiği elçisi Fermo Piskoposu Fülöp'ü (1273-1300) gönderir. Papa'nın bu şekilde bir karar almasında Macaristan'daki kiliselere Kumanlar tarafından zarar verildiğine dair birtakım haberler duyulduğu iddiaları bulunsa da bu şekilde bilinen sadece tek bir olay mevcuttur. Asıl sebep, Kumanların iktidardaki güçlerinin artması ve Roma'nın gelişmelerden rahatsız olarak Macar kralının tacını sadece Roma'dan aldığını, bu konuda başka hiçbir güce güvenmemesi gerektiğini László'ya hatırlatmak isteğidir. Kumanlar, Macaristan'a kabul edildikten sonra büyük zümreler halinde Hristiyanlığa geçmiş olsalar da bu durum sadece görüntüden ibarettir. Kumanların yeni inancı benimsemesi uzun zaman alacak ve ancak XIV. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşecektir. Kumanların Macaristan'a yerleşiminden bu yana geçen zamanda Avrupa'da ve Macaristan'da yaşanan olaylar Kuman zümrelerinin inanç değişimi meselesi ile gereği gibi ilgilenilememesine sebep olmuştur. Ancak şimdi Macaristan'ın içyapısı da sınırları dışındaki oluşumlar da Kumanların inanç değişimi meselesini yeniden ele almak için uygundur. İçeride Kumanlardan rahatsızlığı üst düzeye çıkmış ruhban sınıfı ve dünyevi sınıftan insanlar olduğu gibi sınırlar dışında da ciddi bir tehdit yoktur. Papa III. Nicolaus'a (1277-1280) göre Kumanlar *"Tanrı'nın emirlerine sadık, hacca gidip gelen, istiğfar eden ve temiz kalple amel eden Katolik Macar halkı"* (Çoban, 2014, s. 109) arasına yerleşmişler ve Macar krallarının en güvenilir tebaaları olmuşlardır. Bu durumun değişmesinin zamanı gelmiştir. Képes Krónika ise Fülöp'ün Macaristan'a gelişinin sebebini László'nun Kumanlara yakın durması, onlara hoşgörü göstermesi ve yaşam tarzlarını benimsemesi olduğunu vurgular (Çoban, 2014, s. 106).

4. Kuman Yasaları

Fülöp'ün girişimiyle 23 Haziran 1279 tarihinde Buda'da yapılan toplantıya Kuman boylarının tam yetkili elçileri (*principales Comanorum, pro se et universitate*

Comanorum) Uzuz (Uzur) ve Tolon da katılır. Burada tüm Kumanlar Hristiyanlığı kabul edecek¹⁴, çadırlar¹⁵ ve keçeden yapılmış evler yerine “*Hristiyan geleneklerine göre köylerde, toprağa inşa edilmiş yapılarda ve evlerde yaşayacak*”, aşırı hareketlerden ve Hristiyan kanı dökmekten vazgeçecek, ele geçirdikleri kiliseye ve halka ait malları iade edecektir şeklinde kararlar alınır. Fülöp, 13 Temmuz günü müzakereler için ülke meclisinin toplanması kararı alınmasına rağmen László’ya güvenmediğinden alınan kararları garanti altına almak amacıyla 23 Haziran tarihinde kararları bir kraliyet senedine dönüştürür ve László da *I. Kuman Yasası* olarak bilinen bu belgeyi onaylamak zorunda kalır. Belgede kral, alınan kararları Macarların ilk Hristiyan kralı olan “*Aziz István’ın izinden mümkün olduğunca giderek*” uygulayacağına yemin ediyordu. Üstelik belgede Kumanlar bu kararlara uymazsa onlara karşı silahlı güç kullanılacağı da belirtiliyordu (Çoban, 2014, s. 111): “*Eğer ki yukarıda sıralanan şeylere (...) uyulmasını ve yerine getirilmesini, tembihle ve ricayla yukarıda zikredilen Kumanlara kabul ettiremezsek, söz konusu Kumanlara karşı ülkemizde ve bize bağlı eyaletlerde genel seferberlik ilan edeceğimizi adı geçen mecliste taahhüt ettik ve söz verip yemin ettik...*”

Ülke meclisi, Kuman meselesini görüşmek üzere 1279 yılının 15 Haziran-15 Temmuz tarihleri arasında Tétény’de toplanır. Kumanları burada Uzur ve Alpar (bu şahsiyetin XIII. yüzyılın sonunda Kumanların yöneticisi olduğu düşünülen Alpra olduğu genel olarak kabul görür) temsil eder. Burada son şekli verilen maddeler *II. Kuman Yasası* olarak 10 Ağustos 1279 – bazı kaynaklar 15 Temmuz 1279 tarihini verirler (Tatai, 1937, s. 29) – tarihinde onaylanır. Kuman Yasaları’nın bu son şeklinde Kuman zümrelerinin yargılamada doğrudan krala bağlanmış olması Kumanlara tanınmış bir özerkliktir. Ayrıca Kumanların kendi aralarındaki davalara kral naibi müdahil olamayacaktır (Çoban, 2014, s. 113): “*...büyük atamız Béla zamanında emredildiği gibi, bu Kuman beyleri, soyluları ve Kuman toplumu (...) ülkemizin o dönemde kral naibi kim ise, onun yargılamasına tabi olacaklardır; [kral naibi], yanında onların [Kumanların] yargıçları veya beyleri oturduğu halde, ülkemiz halklarıyla olan tüm davalarda yargıçlık yapacaktır.*” “*eğer bir kan dökme meselesinden veya başka bir durumdan iki soylu Kuman arasında dava çıkarsa, buna ancak o boyun yargıcı hüküm verecektir, (...) iki soylu Kumanın davasında kral naibi hiçbir emir veremez.*”

Kumanların seferler sırasında aldıkları Hristiyan esirlerinin “*kesin ve koşulsuz şekilde*” serbest bırakılmasının istenmesi, ancak bu karara Kumanlardan gelecek tepkiyi yumuşatmak amacıyla kaleme alındığı görülen “*dış ülkelerde alınan esirleri ise tutabileceklerdir*” şeklindeki maddenin amacı Kuman ekonomisinin temeli olan köle gücünü zayıflatmaktır. Bundan başka Kumanların “*sakallarını kesme, saçlarını kazıtma ve giyim tarzları*” konularında kendilerine özgü değerlerini koruyabilecek olmaları

14 Kuman Yasaları’nın daha giriş bölümünde Kumanların inanç değişimini peşin olarak kabul ettiği yazılıdır. Bu, aslında bir dayatmadır. “*Kumanlardan her bir soylu ve onların toplumu, putlara tapımı bırakarak ve müşriklerin her türlü ayininden kesin olarak vazgeçerek Katolik veya gerçek dinin birliğine geçeceklerine ve hep beraber ve fert fert, hangi çağ ve cinsiyette olursa olsun, henüz vaftiz olmamış bulunanlar, kutsal hacın kutsallığını kabul edeceklerine, kilisenin tüm kutsallarına riayet edeceklerine (...) rıza göstermişlerdir*” (Çoban, 2014, s. 114).

15 Kumanların çadırlarda yaşadığını devlet adamı ve tarihçi Ahmed Nüveyri de (1279-1333) vurgular: “*Bunlar (Kıpçaklar) ne evlerde ne de binalarda yaşıyorlardı. Onlar sadece çadırlarda yaşıyorlar ve yazi bir yerde kışı başka bir yerde geçiriyorlardı*” (Rasovskiy, 2004, s. 173).

onlar adına bir kazançtır, ancak “diğer durumlarda Hristiyan geleneklerine aykırı” şekilde davranmayacaklardır (Çoban, 2014, s. 112, 115).

Bir başka önemli nokta da Macar soylularının ve Kumanların sahip olduğu özgürlüklerin garanti altına alınması – *nobiles et comani aequali praerogativa libertatis gratulentur* –, Macar soylularının ve Kuman ileri gelenlerinin aynı özgürlüklere sahip olduğunun belirtilmesidir – *Domini de Comanis et nobiles Comanorum una ac eadem cum regni nobilibus perfruantur libertate* – (Tatai, 1937, s. 29). Bu kararlardan başka Kumanlar, Macar kralının seferlerine katılmaya da devam edeceklerdir.

1279 yılında Kumanların Macaristan’daki yerleşim yerleri de bir kez daha belirlenir. Buna göre Tuna ve Tisa arasındaki arazinin bir kısmı (*Kis Kunság: Küçük Kumanya*), Tisa ötesinin bir bölümü (*Nagy Kunság: Büyük Kumanya*), Maros ve Temes nehirleri arası, Körös ve Maros nehirleri arası ve Hantosszék Kumanların bundan sonraki yerleşim yerleri olacaktır. Kuman Yasaları¹⁶, Macar asilzadelerinin krala haklarını hatırlatan ve kraliyet makamı ile ilişkilerini düzenleyen 1222 tarihli *Aranybulla* (Altın Ferman/Altın Mühür) ile krallık topraklarında yaşayan Saksonların sahip olduğu ayrıcalıklar arasında durmaktadır (Rásonyi, 1939, s. 412; Rásonyi, 1993, s. 143; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 110-114; Pálóczi, 2017, s. 14, 17; Korkmaz, 2019, s. 129-130).

Kuman Yasaları kabul edilmiş olsa da kararların uygulama aşamasına geçilince László, bir yandan kilise, bir yandan asilzadeler bir yandan da Kumanlar arasında kalır; alınan kararları uygulamak istemeyen Kumanlar, kralın çevresinden ve inanç değişimi sürecinden uzaklaşmaya başlar, hatta soyluların ve kilisenin mülklerinin yağmalandığı da olur. Gelişmeler ülke savunması adına da sıkıntılar yaratma ihtimalini ortaya çıkarır. Bu arada Fülöp’ün kralı gerekirse aforoz edeceğini söylemesi ve ardından Buda’da bir sinod toplanmasını istemesi üzerine amacı Kumanların inanç değişimini zamana yayarak gerçekleştirmek, bu suretle onları kaybetmemek olan, bundan başka Fülöp’ün başına buyruk davranışlarını da onaylamayan IV. László, sinodun yapılmasını istemez, ancak sinod herşeye rağmen Eylül ayı ortasında Buda’da toplanır. Fülöp’ün Ekim ayında László’yu aforoz, Macaristan’ı da yasaklı ülke ilan etmesi üzerine güç durumda kalan kral, yasaları uygulayacağına söz vermesine rağmen Kumanların yanına gider. Macaristan’da bu gelişmeler yaşanırken Fülöp’e bir yandan da Kumanların yasalara uyup uymadığını denetlemek için görevlendirilmiş, *inquisioter* denilen görevliler tarafından haberler ulaştırılmaktadır. László’nun Kumanlara yakın durmaya devam etmesi ve alınan kararları uygulamada isteksiz davranması sonucunda kral, Kumanlar, asilzadeler ve Kilise arasında tansiyon yükselmeye başlar (Tatai, 1937, s. 26-27; Pálóczi, 1989, s. 79; Gökbel, 2002, s. 1298; Çoban, 2014, s. 106, 117-119; Kovács vd., 2016, s. 28-30; Pálóczi, 2017, s. 18; Vardan, 2018, s. 57; Korkmaz, 2019, s. 131).

Bu noktada IV. László’nun iç politikada yaşanan karışıklıklarda açıkça Kumanların desteğini aradığını, yönetimi kendi eline aldıktan sonra iktidarının dayanak noktasını

16 Kuman Yasaları’nın orijinaleri kaybolmuş olup elimizde Vatikan Arşivi’nde yer alan 1339 yılına ait kopyaları bulunmaktadır (Lyublyanovics, 2015, s. 35). 10 Ağustos 1279 tarihinde onaylanan belge, XVIII. yüzyıla ait kopyalar halinde elimize ulaşmıştır. Bazı araştırmacılar bu kopyaların doğruluğundan şüphelenmek gerektiğini söylerken bazıları da XIII. yüzyıldaki Kumanların konumunun XVIII. yüzyılda ayrıntılı şekilde bilinmesinin mümkün olmadığını belirterek bu iddiaya karşı çıkmaktadırlar (Çoban, 2014, s. 111 ve aynı yerde 342. dipnot).

Kumanların oluşturduğunu belirtmek gerekir (Pálóczi, 1996, s. 25; Karacs, 2016, s. 63). Bu suretle László'nun babası V. István'ın Kumanları kendisine yakın tutma politikasının kapsamlı bir şekli takip ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1279 sonbaharında Macaristan, bir tarafta kral ve Kumanlar, diğer tarafta ise Fülöp'ün, dolayısıyla Roma'nın hükümlerini uygulamak isteyen asilzadeler arasında ikiye bölünmüş durumdadır. 9 Aralık 1279 tarihinde Papa III. Nicolaus, Macar soylularına gönderdiği bir mektupta “*Katolik inancının savunulması noktasında (...) [krala] sadece ruhani değil, dünyevi cezayı*” da vermenin zamanının geldiğini söylerken aynı zamanda Alman kralı Rudolf ve Sicilya kralı I. Charles'tan da (1262-1282) yardım ister. Roma'nın Kuman meselesinde bu zamanda *ecclesia militans* (savaşçı kilise) kimliğine büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır (Çoban, 2014, s. 120).

5. Hod-tó Muharebesi

Baskılara dayanamayan László, en sonunda 1280 yılında Piskopos Fülöp'ü yakalayıp Kumanlara teslim eder, ardından kralın bu hareketine karşılık Erdel Voyvodası Aba Finta'nın (?-1282) ve diğer ileri gelen Macar beylerinin kralı yakalayıp alkoymaları sonucunda Kumanlar, Piskoposu serbest bırakır. Ancak bu zamanda Kumanlar da gelişmelerden rahatsızdır. Körösök ve Aşağı Tuna'da yaşayan Kumanlar, 1280 yılında isyan ederler ve ülkeden ayrılmak isterler. László, tehlikenin farkına vararak ortamı yumuşatmaya çalışır ve Kumanları Macar topraklarında kalmaya razı eder. Bununla beraber Kumanlar 1282 yılında yeniden isyan ederler ve bu sefer Altın Orda Hanlığı'nda bulunan kavimdaşlarını da yardıma çağırırlar. Kumanlar; Tisa nehri boyunca yağma yaparlar, hazinenin muhafaza edildiği Egres manastırına saldırırlar, Hajszentlörinc manastırını kuşatırlar ve Tömörkény'deki kiliseyi ateşe verirler. Ülkenin kargaşalığa sürüklendiğini gören László, Sekelleri¹⁷ de yanına alarak büyük bir orduyla güneye doğru ilerler ve Hód-tó'da (Hod Gölü) 1282 yılında – bazı kaynaklar muharebenin 1280 yılında yapıldığını söyler (Pálóczi, 1989, s. 80) – yapılan muharebede Aba, Borsa ve Csák boylarının yöneticilerinin de yer aldığı, reis Oldamur'un (Eldemir) yönettiği Kuman ordusunu mağlup eder. Muharebede Kumanların yenilgiye uğramasının sebebi, yay ve okların kullanılmasını engelleyen aniden bastıran yağmurdur. Képes Krónika muharebeyi şu şekilde nakleder (Çoban, 2014, s. 122):

“Tanrı'nın bin iki yüz seksen ikinci yılında Kuman Yurdu'nun hanı Oldamur, Hood denilen gölün çevresinde Kumanların ordusunu toplayıp egemenliği altına almak için Macarların ülkesine düşmanca saldırmak istediği sırada kral László, 'yiğit Yeşü'¹⁸ gibi halkı ve ülkesi için ona karşı sefere çıktı. Ordusundaki yürekli kahraman Tamás'ın oğlu Loránd, cesur bir akınlı, mızrağıyla Kumanlara karşı saldırdı ve çocuklarını övgüye layık biçimde yendi ve yere serdi. Daha sonra taraflar arasında o çetin çarpışma başladığında ilahi inayet, müşriklerin suratına ani ve beklenmedik bir sağanak yağdırdı ve ok ve yaylarına güvenen onlar, bu yoğun yağmur yüzünden, peygamberin sözleriyle 'toprağın çamuru gibi oldular.' Böylece kral László ilahi yardıma inanarak bir zafer elde etti.”

Yenilgi sonrası Macaristan'daki Kumanların üçte biri Körös-Maros arasını ve Temes yöresini boşaltmak suretiyle ülkeden ayrılarak Eflak ve Moldova'ya çekilirken ülkede

17 Sekeller: Günümüzde büyük çoğunluğu Romanya'da yaşayan, bazı araştırmacılara göre Macar, bazılarına göre Türk soylu olan ve Macarcanın bir lehçesini konuşan halk.

18 Yeşü: Musa peygamberden sonra peygamberlik yapan Benî İsrâil peygamberi.

kalan Kumanlar, Macar kralına bağlılıklarını ifade ederler. Ülkeyi terk eden Kumanların mülkleri ise Macarlar arasında paylaştırılır. Hód-tó çarpışması sonrası Kumanların yoksul özgür tabakasının serf konumuna dönüşmesinin yolu da açılmış olur. Bu arada bir kraliyet belgesinde Kumanlar için “*sadece ülkemize boyun eğdirmek istemediler, kraliyet tacımızı da zorla almak istediler*” şeklinde bir anlatım geçerken 1282 yılında düzenlenilen bir kraliyet belgesinde ise Kumanların Macar Krallığı üzerindeki emellerinden bahsedilir (Çoban, 2014, s. 123, 125): “*Oldamur*¹⁹ *tüm kalabalık Kuman halkıyla birlikte, ruhunu sadakatsizlik ve kibirle doldurmuş olarak bize karşı başkaldırınca, bizi krallığımızdan kovmak isteyip Macaristan’i egemenliği altına almak isteyince ve kendi kalabalık soyuyla birlikte Hód’a gelince, bizimle bizzat çarpıştı...*”

Kumanlar mağlup edilmiş olsa bile Macaristan’da karışıklıklar eksik olmaz. Nitekim “[*Hód-tó çarpışmasından*] *kaçan Kumanlardan bazıları Tatarların yanına gittiler ve onların kıskırtması üzerine Tatarlar, Tanrı’nın 1285. yılında ikinci kez Macaristan’a girdiler ve ta Peste’ye kadar her şeyi acımasızca ateşe verdiler*”²⁰ şeklinde belirtildiği üzere 1285 yılında Moğollar, Erdel’e çekilmiş olan Kumanlarla birlikte yeniden Macar Krallığı topraklarında görünürler, Peşte’ye ulaşmak isteseler de Macarlar tarafından geri püskürtülürler (Çoban, 2014, s. 125).

Moğol tehlikesinin geçmesinden sonra da kral ve asilzadeler arasında çekişmeler devam eder. Nitekim Ağustos ayında Szepes bölgesinde bir ayaklanma çıkar, ancak ayaklanma çok geçmeden bastırılır. Ayaklanmadan bahseden kaynaklarda bu zamana kadar görülmeyen yeni bir terim dikkat çeker: “*Ladislaum et suos Neugaros*” (*László* ve onun *nögerleri*). Macarcası *nyögér* olan bu kelime, Moğolca kökenli *nöger/nöker* sözcüğünden gelmektedir ve bunların Macar kralının hizmetinde bulunan savaşçılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu suretle asıl hedefi, iç politikada Kumanların desteğini elde ederek yüksek soyluların nüfuzunu kırmak, güç kazanmalarını engellemek olan László’nun Kumanların savaşçı yeteneklerini krallık otoritesi ile birleştirmek suretiyle önceleri sadece Kuman ileri gelenlerinin yanında bulunan, ancak zamanla Macar krallarına da hizmet etmeye başlayan bu savaşçı zümreyi – bunların V. István’a ve IV. András’a da hizmet etmiş olması büyük bir ihtimaldir – dönemin kaynaklarında zikredilecek kadar güçlendirdiğini düşünmemek için hiçbir sebep yoktur. Zira Papa IV. Honorius’un (1285-1287) László’ya Kumanlarla, Serazenlerle²¹, Neugaruslarla²²,

19 Tarih-i, Ungurus’a göre “*Kuten’in [Köten] (...) (de) bir oğlu vardı. Adı Aldamur idi. Ladislaus’un [IV. László] krallığı zamanında Aldamur, Boğdan ülkesinde hüküm sürüyordu. Arzusu babasının dö-külen kanı için Ungurus [Macaristan] beglerinden intikam almaktır*” (Çoban, 2014, s. 123).

20 Yabancı bir yıllık, 1284 “*Noel’inden sonra muazzam bir kalabalığa sahip Kumanlar ve Tatarlar, Macaristan’i istila etmiş ve büyük yıkuma neden olmuşlardır*” ve *Esztergon provostu Benedik de (1253-1261) “Tatarlar (...) Erdel’den başlayarak Tuna’ya kadar tüm yurdu mahvettiler, (...) yaklaşık yedi bin kişiyi kılıçtan geçirdiler (...) Şu gerçeği iyi biliyorum ki, iki yüz bin tam donanımlı Tatar, (...) işgal etmek için Macaristan’a saldırdı*” şeklinde yazıyor olsa da Moğolların bu zamandaki askeri güçlerinin 1241 yılına göre oldukça zayıf olduğuna şüphe yoktur (Çoban, 2014, s. 126).

21 Serazenler: Rus yıllıklarında kendilerine *Sarlar* ya da *Saroğulları* denilen *Seratsiler/Serasenler* vardır ki bunlar İsmailoğullarından gelmektedir. Bu bilgi, Kuman/Kıpçakların batıya hareket ederek önce Sarılar ile birleştikten sonra Balkanlara uzanan göçünü de anlaşılır kılmaktadır. Bu sebeple Kuman-lara Avrupa’da “*Serasen*” de denilmiştir. Zira Macar reisleri Géza (970-997) ve Vajk (Aziz István. 997-1000) dönemindeki kroniklerde Serasenler ile birlikte Kumanlardan da bahsedilmektedir (Vardan, 2018, s. 40).

22 Neugaruslar: Bizans İmparatorluğu tarafından Kumanlar ve Moğollara karşı mücadele etmesi için Macar Krallığı’na gönderilen askerler.

Romenlerle (Rumunos) ve Újmagyar'larla²³ olan ilişkilerine son vermesini isteyen mektubu elbette ki başta Kumanları ve kralın maiyetinde bulunan bu savaşçı zümreyi vurguluyordu. Ancak László verdiği sözleri tutmaz ve Kumanlara yakın durmaya devam eder. Bu dönemde Macaristan'dan Roma'ya ilk defa kralın Kuman kıyafetleri giydiği ve saçını Kumanlar gibi tıraş ettirdiği (Çoban, 2014, s. 119), László'nun Anjou Hanedanından Sicilya kralı I. Charles'ın kızı Erzsébet ile evli olmasına rağmen Kumanlar arasından "*Ayduva*" (Aydua~Edua < Aydoğa 'ay doğdu'), "*Küpçeç*" (Kupchech < köpsaç 'çok saç') ve "*Mandola*" adında üç gözdesinin de olduğu şeklinde haberler ulaşır. Üstelik kralın kraliçe Erzsébet'ten ayrılması, ardından onu Margitsziget'teki manastıra kapatması ve "*bu ahlâksız cariye, onun [kralın] karısının namusuna leke sürerek kraliçeye ait haslık gelirleri mal eden*" (Çoban, 2014, s. 120) Ayduva ile evlenmesi László ve asilzadeler arasındaki ipleri kopma noktasına getirir. "*Kral László'nun karısı, Apulialı Charles'ın [Sicilya kralı I. Charles] kızıydı. Ancak [kral] zevcesinin yatağından nefret ediyordu, Kuman kızlarına saplandı; Cydua, Cupcheh ve Mandula adlı kızları ve daha birçoklarını zevcesi olarak tutuyordu. Bunların aşkından – haklı olarak kalbi kötülemişti, baronlar ve ülkenin soyluları ondan nefret ediyorlardı.*" (Çoban, 2014, s. 129). Bundan başka László'nun Kumanların yaşam tarzını, kültürünü benimsemesi ve onların saç stiline sahip olması kendisinin "*Kun László*" (Kuman László) olarak anılmasına da sebep olur.

Verdiği sözleri tutmayan kral, Kumanlardan bir ordu kurmak için de harekete geçer. Bu zamanda Macaristan'da krala karşı bir yandan Kőszegi ailesi ve Estergon Başpiskoposu Monoszló Lodomér'in (1279-1297) işbirliği yapması, ayrıca Papa'nın da krala son kez Kumanları Hristiyan inancına yönlendirmesi, kraliçeyi yanına alması, bunları yapmazsa Macaristan'a karşı bir haçlı seferi düşüncesinden söz etmesi üzerine László bir kez daha zor duruma düşer ve 1288 yılında Estergon'da Başpiskopos önünde yemin ederek sözlerini tutacağını belirtir. Bununla birlikte Lodomér'in "*hiçbir kelepçenin zapt edemeyeceği ve suratını kılıktan kılığa sokabilen*" (Çoban, 2014, s. 131) biri olarak betimlediği László verdiği sözleri yine tutmaz. 1288 yılında Margitsziget'teki manastırın yöneticisi olan kızkardeşi Erzsébet'i bir Çek baronu ile evlendirmesi ve Lodomér'in elçilerine "*Estergon başpiskoposundan ve ona bağlı piskoposlardan başlayarak ta Roma'ya kadar Tatar kılıçlarıyla tüm bu neslin kökünü kurutacağım (...) Kendi adıma nitekim yasa benim, ne tür olursa olsun, rahiplerin yasalarının beni kısıtlamasına tahammül gösteremem*" (Çoban, 2014, s. 131) şeklinde sözler sarfetmesi bardağı taşıran son damla olur. Bu saatten sonra kralın yönetsel anlamda gücü kalmaz ve 1288 sonrası ülke içinde Kumanlarla birlikte deyim yerindeyse avare şekilde dolaşır. 1289 yılında bir Avusturya ordusu ülkeye girerek Macaristan'ın batı bölgelerini mahveder, László, bu duruma karşı bir harekette bulunmayınca asilzadeler, ülkeye Venedik'te bulunan Árpád Hanedanlığı'nın son temsilcisi olacak olan András'ı çağırarak zorunda kalırlar. Bu arada Kumanlar arasında da László'nun artık kendileri için de sorun teşkil ettiği yönünde bir düşünce oluşur ve Kumanlar, László'nun "*Kuman halkına karşı da nefret uyandıran keyfi davranışları olduğunun ve Moğol dostluğu'nun farkına varırlar*" (Tatai, 1937, s. 31). Sonunda IV. László, Avusturya yıllıklarının Macar beylerinin de parmağı olduğunu iddia ettiği bir suikast sonucu, 10 Temmuz 1290 tarihinde geceleyin Körösszeg kalesi yakınındaki ordugâhta bulunan çadırında Kumanlar tarafından öldürülür. Kaynaklara göre bu suikasti aralarında Törtel, Kemence ve kralın akrabası Árboc'un da (Arbus)

23 Újmagyar: Yabancı kökenli olup Macarlaşmış kişi.

bulunduğu üç Kuman ileri geleni gerçekleştirir. László'nun ölümü Képes Krónika'da sadece tek bir cümle ile anlatılır (Çoban, 2014, s. 134): “*sıki sıkıya bağlı olduğu Kumanlar acımasızca kralı öldürmüşlerdir*” (Tatai, 1937, s. 27, 29; Pálóczi, 1989, s. 55, 58, 78, 82; Pálóczi, 1996, s. 25-26; Dilbaş, 2008, s. 6; Kincses-Nagy, 2013, s. 160-161; Çoban, 2014, s. 120, 124-125, 127-128, 133-134; Lyublyanovics, 2015, s. 34-35; Kovács vd., 2016, s. 28, 30; Karacs, 2016, s. 63; Pálóczi, 2017, s. 13, 19, 21; Vardan, 2018, s. 39-40, 57; Korkmaz, 2019, s. 126, 131).

IV. László'nun ölümü sonrası Kumanların yönetici hanedanla bağları giderek zayıflar, Kumanlar Macaristan'daki yaşam şartlarına daha çok uyum sağlamaya başlar ve özellikle Hód-tó çarpışmasından sonra Kumanlar arasında Hristiyanlığın benimsenmesinin ivme kazandığı görülür. László'nun ardından tahta çıkan III. András (1290-1301), 1290 yılında Kumanların Macar ordusunun sınırlar dışına yaptığı seferlerde sadece ücret karşılığında yer alabileceğini belirten yasayı çıkarır. Bu yasa, Kumanlara Macar ordusunda ücretli askerlik yolunu açar. 1285'te Habsburgların Macaristan'ı vassal mülk olarak Avusturya prensi Albert'e (1282-1308) bağışlaması üzerine 1291 yılında yapılan seferin ardından Kumanların aldığı ücreti bir Alman kaynağının “*bunca çuval dolusu gümüşü yüz katır bile taşıyamaz*” (Çoban, 2014, s. 94) şeklinde tasvir etmesi Kumanların yüklü miktarda para aldığını göstermektedir.

Bu şekilde çok sayıda Kumanın – “*Cumanorum denique corruit inestimabilis et plurima multitudo*” (Tatai, 1937, s. 36) – I. Károly'un (1308-1342) seferlerine katıldığı görülür. Bu arada Károly, taht iddiasında bulunduğu 1301'den Macar kralı seçildiği 1308'e kadar iç siyasette Kumanların desteğini arar. Kumanlar 1304, 1322 ve 1323 seferlerinde de Károly'un yanındadır. 10 Kasım 1330 tarihinde Eflak Voyvodası Türk soylu I. Basarab (1310-1352) üzerine yapılan ve “*nihayet tahmin edilemeyecek kadar çoklukta Kuman*”ın öldüğü muharebede Macar ordusu yenilir. Bu muharebe sonucunda Basarab'ın mülkü olan topraklar üzerinde halkı Rumenlerden ve Kumanlardan oluşan bir devlet teşekkül edecektir (Çoban, 2014, s. 95-96; Kovács vd., 2016, s. 32; Pálóczi, 2017, s. 21).

Károly'un oğlu, yayılcı bir siyasi anlayışına sahip olan I. (Büyük) Lajos'un (1342-1382) İtalya ve Balkan seferlerinde de Macar ordusunda çok sayıda Kuman okçusu olduğu ve bu zamanda Kumanların kralın yakın maiyeti olarak görev yaptıkları bilinir (Çoban, 2014, s. 97; Kovács vd., 2016, s. 32; Pálóczi, 2017, s. 21). Bu bağlamda 1348 seferi sırasında Lajos'un kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Durazzo prensi Károly'un başının iki Kuman “*askerinin ve kavalyesinin kılıcının altına düşmesi*” (Çoban, 2014, s. 97) ve 1350 seferinde Napoli kralı Luigi di Taranto'nun (1348-1362) yazdığı mektupta “*beraberinde muharebe için getirdiği Kumanları ve başka müşrikleri*” (Çoban, 2014, s. 97) umursamadığını belirtmesi Kumanların bu yıllarda Macar askeri yapısında halen önemli bir konumda olduklarını gösterir.

Bununla birlikte XIV. yüzyılın son zamanlarından itibaren okçu birliklerine ihtiyacın azalmaya başlamasıyla Kumanların da ordu içindeki önemleri sönümlenmeye başlar. Değişen muharebe koşullarının yanı sıra bu durumun en önemli sebebi, Kumanların artık feodal düzeni benimsemesi ve Macar derebeylerinin tebaaları durumuna gelmesi; kısacası Kumanların serfleşme sürecinin hız kazanmasıdır. Zira çok geçmeden göçebe savaş taktikleri de unutulacaktır. Bu durumun en büyük göstergesi, 1396 yılında

Niğbolu'da Osmanlılar karşısında alınan yenilgidir. Zaten IV. László'nun ölümüyle birlikte Kumanlar da krallık içindeki güç dengelerinde oynadıkları rollerin artık eskisi kadar önem taşımadığını ve seferlere katılıyor olsalar da ordudaki konumlarının eskisi gibi bir dayanak noktası teşkil etmediğinin farkındadırlar (Pálóczi, 1996, s. 25; Çoban, 2014, s. 97).

Kral Sigismund (Zsigmond. 1387-1437) Osmanlı tehlikesi karşısında serf arazisine veya hanesine göre atlı köylü-asker (*portalis milita*) birlikleri oluşturmaya ve Kumanların askeri gücünden bu şekilde yararlanmaya çalışmasına rağmen Kuman zümrelerinin askerlik görevinden giderek uzaklaşmaları sebebiyle bu yaklaşım yeteri kadar etkili olmaz. Üstelik Kumanlar, orduya kendileri yerine sadaklı bir asker gönderme veya sadak parası (*pecunia/peoventus pharetralis*) ödeyerek askerlik görevlerinden muaf olmanın yollarını aramaya başlarlar. Kumanların Macar toplumu ile bütünleşmesinin son aşaması 1411-1417 yılları arasında oluşturulan *sedes* sistemi (Macarca *székek*) ile gerçekleşir. Bu suretle Kumanların kültürel açıdan Macar toplumuna katılımı tam anlamıyla gerçekleşirken aynı zamanda ekonomik olarak da feodal sisteme dâhil olmaları sağlanmış olur. Sedesler, Macar Krallığı sahasındaki Kumanların idari yerleşim birimleri haline gelir. Bu şekilde 1279 yılında Tétény'de alınan kararlar gereği oluşturulmuş olan Küçük Kumanya'da Halas (günümüzde Kiskunhalas), Kecskemét ve Mizse; Büyük Kumanya'da Kolbáz ve Tuna ötesinde ise Hontos yerleşim birimleri oluşur. Kumanlar vergi ödemelerinin bir kısmından muaf olurken aynı zamanda on iki kişiden oluşan yargı meclisleri kurma hakkını da elde ederler. Kumanların Macar toplumuna uyum sağladıkça, yerleşik düzene geçtikçe, Macar toplum hiyerarşisi içinde yerlerini aldıkça *Chertán* boyunun lideri Kuncheg'in 1347 yılında soylu unvanı alması örneğinde olduğu gibi soylu sınıflar arasına girme çabalarının yoğunlaştığı, evler ve malikâneler inşa ettikleri; Hristiyan inancını benimsedikçe kiliseler yapmaya başladıkları görülür. Macar tarihçisi István Szabó da (1898-1969) bu durumu vurgular: “XIV-XV. yüzyıllarda... bölgelerde yerleşim yerlerinin adını taşıyan kiliseler ortaya çıktı” (Selmeczi, 1988, s. 182). Kumanların Macar toplumuna uyum sağlamaları ve Hristiyan inancını benimsemeleri sonucunda krallık içinde hukuki bir statü elde ettikleri, “*hospes*”²⁴ diye adlandırılan toplumsal sınıfa dâhil oldukları ve kendi içlerinde de otonom bir idari sisteme kavuştukları görülür. Bu suretle Macar tarihinde daha çok sınır muhafızı olarak görülen Peçenekler ve Uzlar karşısında daha organize bir toplumsal yapı içinde hareket eden Kumanlar, XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başı itibarıyla Macar toplumu ile artık tam anlamıyla bütünleşmiş olurlar (Pálóczi, 1989, s. 56, 59, 82-83; Çoban, 2014, s. 98; Lyubyanovics, 2015, s. 31, 38, 40; Kovács vd., 2016, s. 33; Karacs, 2016, s. 63; Hatházi, 2017, s. 25; Pálóczi, 2017, s. 14; Korkmaz, 2019, s. 127).

6. Sonuç

Kumanlar, XI. yüzyılda Asya'daki kavim hareketleri sonucunda batıya doğru hareketlenirler, XII. yüzyılda Kıpçaklar ile birleşerek XIII. yüzyılın başlarında artık tek bir halk haline gelirler ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Macar Krallığı sınırlarından Harezmi

24 **Hospes**: Macaristan'da XI-XII. yüzyıllarda büyük kısmı Batı Avrupa'dan gelerek Macaristan'a yerleşmiş ve kralın hizmetinde askerlik ve diğer görevleri yerine getirerek mülk sahibi olmuş kişilerin oluşturduğu toplumsal sınıf.

bölgesine kadar çok geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurarlar; hâkimiyet kurdukları sahalarda bulunan halkların askeri tarihlerinde, kültürel ve sosyal yaşamlarında derin izler bırakırlar. Kumanlar, Altın Orda Devleti'nin Türkleşmesinde rol oynadıkları gibi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu öncesi Balkan coğrafyasının da Türkleşmesini sağlamışlar, II. Bulgar Devleti'nin ve ilk Romen hanedanlığının kuruluşuna katkıda bulunmuşlar, Orta Çağ Macar Krallığı'nın bir döneminin şekillenmesinde rol almışlardır.

XIII. yüzyılda doğudan gelen Moğol dalgası step kuşağını hâkimiyeti altında bulunduran Kumanların batı yönüne göç eden son bozkır halkı olarak, Doğu Avrupa'ya doğru hareketlenmesine sebep olur. Kuman-Macar ilişkilerinin başlangıcından Macaristan'da 1241-1242 yıllarında yaşanan Moğol İstilasına kadar Macar Krallığı'nın en tehlikeli hasımları olarak kabul edilen Kumanlar, 1239 yılında her iki tarafında yararı gözetilerek Macar Krallığı topraklarına kabul edilir ve bu andan itibaren Macar tarihinde IV. László'nun ölümüne kadar yaklaşık elli yıl sürecek deyim yerindeyse bir "*Kuman Dönemi*" başlar. Kumanlar, bu zamanda bir yandan yeni geldikleri coğrafyanın şartlarına uyum sağlamanın mücadelesini verirken bir yandan da Macar krallarının en cengâver askerleri olurlar ve iç siyasetteki gelişmelerde de destek alınan bir dayanak noktası haline gelirler.

Macaristan'daki Kumanların tarihinde iki önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan birincisi 1279 yılında kabul edilen "*Kuman Yasaları*", ikincisi ise 1282 yılında yaşanan ve Kumanların yenilgisi ile sonuçlanan "*Hod-tó Muharebesi*"dir. Kuman Yasaları'nın asıl amacı, Kumanların Hristiyan inancını kabul etmelerini, göçebe yaşam şekillerini bırakmalarını; kısacası Macarlaşmalarını sağlamaktır. 1279 yılında başlayan bu süreç, Hod-tó Muharebesi sonrası Kumanların gücünün azalmasıyla giderek ivme kazanır. Karpatlar Havzası'na Kumanlardan önce gelmiş diğer göçebe halklara göre daha uzun sürmüş olan Kumanların özümleme süreçleri XV. yüzyılın sonunda artık tamamlanır ve Kumanlar, Macar toplumuna tam anlamıyla dâhil olur.

Orta Çağ'da göçebe halkların yaşam koşulları için Karadeniz'in kuzeyindeki düzlük sahaların haricinde en uygun coğrafya, Avrasya step kuşağının batı yönündeki son halkasını oluşturan Karpatlar Havzası'dır. Bu suretle Karpatlar Havzası tarih boyunca doğudan batıya doğru göç eden halkların nihai yurdu olmuştur. Göçebe bir halk olan Kumanlar da koşullar gereği bu bölgeye gelmişler ve kendilerinden önce bu coğrafyaya gelen diğer göçebe halklar gibi Macar tarihini şekillendirmişlerdir. Orta Çağ Avrupa tarihi, sadece Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası kalıntıları üzerine Germen kavimlerinin oturması ve Avrupa halklarının Hristiyanlık inancı etrafında bütünleşmeleri sonucunda oluşmuş bir tarih değildir. Bu zamanda başta Kumanlar olmak üzere diğer göçebe halklar da Avrupa tarihinin oluşumuna büyük katkılarda bulunmuşlardır. Macar kralları özellikle XII-XIV. yüzyıllar arasında yeni yurt arayışı içinde olan birçok halkı, başta ülkelerinin savunma ihtiyacından dolayı Macar Krallığı topraklarına kabul ederler ve bu halklar Macar tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelirler. Bu bağlamda IV. Béla zamanında Macar Krallığı'na askeri sebeplerle kabul edilen Kumanlar da tıpkı kendilerinden önce bu sahaya gelen halklar gibi bu coğrafyaya çeşitli zenginlikler katarken aynı zamanda birtakım ayrıcalıklar da elde ederler ve zaman içinde Macar tarihi içindeki yerlerini alırlar.

Kaynakça

- B., Sz. J. (2016). Magrebiták, úzok-kunok, berendek és besenyők. Egy XII. századi keleti betelepülés nyomában, *Hadtörténelmi közlemények*, 129. évf., 1. sz., 148-159.
- Bánkiné, M. E. (2001). Jászok és kunok a magyar történelemben, *Honismeret*, 29. évf., 3. sz., 12-16.
- Czeplédy, Károly. (1985). Magyar Őstörténeti tanulmányok, Schütz Ödön (Ed.), (Budapest, Oriental Reprints, Ser. A 3.) / A kunok eredetéről: *Magyar Nyelv XLV* (1949), 43-50.
- Çoban, E. (Ekim 2014). Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar, Nobel, 1. Basım, Ankara.
- Dilbaş, G. (2008). Macar Gesta Yazarı Anonymus ve Gesta Hungarorum'da Kumanlar Meselesi, *Tarih Öğrencileri Kongresi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara*.
- Dilbaş, G. (2014). Macar Krallığı'nı ve Moğol İmparatorluğu'nu Karşı Karşıya Getiren Savaş: Muhi Muharebesi (11 Nisan 1241), VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. 30 Eylül-04 Ekim 2013, *Bildiri Kitabı IV, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul*, 429-446.
- Eckhart, F. (2010). Macaristan Tarihi, (çev. İbrahim Kafesoğlu), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi – Sayı 3^a, 2. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara.
- Gökbel, A. (2002). Kimek-Kıpçak/Kumanlar. *Türkler*, Cilt 2-İlkçağ, Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca (Ed.), *Yeni Türkiye Yayınları, Ankara*.
- Hatházi, G. (2017). Kunok a Dunántúlon. A mezőföldi kunok eredete és beköltözése, *Rubicon*, 28. évf., 6. sz., 22-25.
- Karacs, Zs. (2016). Magyarrá vált keleti rokon népünk: a kunok: *Mandzsúriától a Kárpátokig*, *Honismeret*, 44. évf., 6. sz., 62-65.
- Kása, Cs. (1989). A kunok megkeresztelkedése és a milkói püspökség megszervezése, *Jáskunság*, 34. évf., 4. sz., 63-69.
- Kincses-Nagy, É. (Yaz 2013). Yok Olan Bir Halk ve Yok Olan Bir Dil. *Macaristan'daki Kumanlar ve Kumanca, Tehlikedeki Diller Dergisi*, 157-170.
- Kononov, A. N. (2000). Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine, (çev. Mustafa Uğurlu), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 10, 518-526.
- Korkmaz, A. (2019). *Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri, Ötüken, İstanbul*.
- Kossanyi, Bela. (1949). XI-XII.nci Asırlarda Uz'lar ve Komanlar'ın Tarihine Dair, (çev. Hamit Koşay), *Belleten*, Cilt 8, sayı 29, (II.Kanun), 119-136.
- Kovács, Sz. (tavasz-nyár 2005a) *A Kunok és Kelet-, Délkelet-Európa a 11-12. században, Világtörténet*, 40-49.
- Kovács, Sz. (2005b). Borc, a kunok negyedek fejedelme, *Acta Universitatis*

Szegediensis: Acta historica, 121, 55-66.

Kovács, Sz. (2011). A kunok házassági kapcsolatai a szomszédos uralkodóhazakkal, Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica, 84-100.

Kovács, Sz. (2012). A kunok története a mongol hódításig, Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Medievalisztika Program, Témavezető: Dr. Ivanics Mária. Dr. Zimonyi István, Szeged.

Kovács, Sz. – Zimonyi I., Hatházi G. – Pálóczi H. A., Lyublyanovics K., Marcsik A. (2016). Török nyelvű népek a középkori Magyar Királyságban, SZTE Altajisztikai Tanszék. MTA-SZTE Turkológiai Kutatócsoport, Szeged.

Kurat, A. N. (1992). IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 2. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara.

Lyublyanovics, K. (2015). The Socio-Economic İntegration Of Cumans İn Medieval Hungary. An Archaeozoological Approach, Doctoral Dissertation, Supervisor: Alice M. Choyke, Central European University, Budapest.

Miskolczi, Gy. (1918). A kúnok ethnikumához, Történeti Szemle, szerkesztő: Angyal Dávid, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Orkun, Hüseyin Namık. (1994). Eski Türk Yazıtları. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 529, Üçüncü Baskı, Ankara.

Pálóczi, H. A. (1974). "A kunok megtelepedése Magyarországon", Archaeologia Értésítő, Vol. 101, 101. kötet, 1. szám, Budapest, 244-259.

Pálóczi, H. A. (1989). Pechenegs, Cumans, İasians. Steppe Peoples In Medieval Hungary, (translated by Timothy Wilkinson), Corvina.

(<https://issuu.com/lalemis/docs/pechenegs-cumans-iasians-steppe-peo>) (19.07.2020)

Pálóczi, H. A. (1996). Nomád Népek A Kelet-Európai Steppén És Középkori Magyarországon içinde Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön, sorozatszerkesztő: Havassy Péter, JAVIPA nyomda, Gyula.

Pálóczi, H. A. (2014). A kunok régészeti kutatásának néprajzi-művelődéstörténeti tanulságai, Ethnographia, 125. évfolyam, 1. szám, 79-114.

Pálóczi, H. A. (2017). A kunok integrációja. Meddig élt tovább a hagyományos sztyeppei kultúra Magyarországon?, Rubicon, 28. évf., 6. sz., 12-21.

Petrovics, I. (1988). Új források a kunok keresztény hitre térítéséről?, Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica, 86, 3-7.

Rásonyi, L. (1939). Tuna Havzası'nda Kumanlar, Belleten, Cilt: III, Sayı: 11-12, s. 401-422.

Rásonyi, L. (1993). Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 126, Seri: III-Sayı: A.34, Üçüncü baskı, Ankara.

Rasovskiy, D. A. (2004). "Kumanlar. "Kuman Topraklarının" Sınırları, (çev. Mualla Uydu Yücel), Tarih Dergisi, Sayı 40, 159-186.

- Szmutkó, S. (2016). A Volga és az Al-Duna között élő nomád kun törzsszövetség története, eredete és kapcsolatai 1055-től a mongol hódításig, *Aetas*, 31. évf., 3. sz., 176-180.
- Selmececi, L. (1988). A kunok nomadizmusának kérdéséhez, *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*, 25-26. évf., 177-188.
- Steukr, J. (1886). A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről, *Egyetemes philológiai közlöny*, 10. évf., 1. füz., 77-81.
- Tatai, M. M. (1937). *A Jászok és Kúnok Története*, Árpád Nyomda, Szeged.
- Uzelac, A. (Haziran 2019). Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'ndaki Kumanlar, (çev. Ebru Emine Oğuz), *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, III, 1, 268-290.
- Vardan, N. (2018). Macaristan'daki Kumanların Kültürel Hayatı, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Ali Ahmetbeyoğlu, İstanbul.
- Vásáry, I. (2007). *Eski İç Asya'nın Tarihi*, (çev. İsmail Doğan), Ötüken, İstanbul.
- Vásáry, I. (2015). *Kumanlar ve Tatarlar. Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), *Yapı Kredi Yayınları*, 3. Baskı, İstanbul.
- Vásáry, I. (2017). Egy Eurázsiai Török Törzsszövetség. *A Kun-Kipcsakok*, *Rubicon*, 2, 6-11.
- Yalvar, C. (Ocak 2018). Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 3-29.
- Zimonyi, István, *Kipchaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe* (<http://edq.kz/2019/01/26/kipchaks-and-the-mongoi-campaigns-against-eastern-europe-2/>) (14.06.2020)
- <https://ahmettasagil.files.wordpress.com/2010/10/kuman-kipcaklar.pdf> (30.04.2020)
- <http://www.egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm> (09.05.2020)
- http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogierius (18.05.2020)